

“วรรณกรรมกับประวัติศาสตร์” ใน
ประเทศไทย จากมุมมองความทรงจำศึกษา**
“Literature and History” in Thailand
from Memory Studies Perspective

นัทธไน ประสานนาม*
Natthanai Prasannam

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งสำรวจการศึกษาวรรณกรรมกับประวัติศาสตร์ในประเทศไทย โดยชี้ให้เห็นว่าความทรงจำศึกษาในฐานะสหวิทยาการจะช่วยพัฒนาการศึกษาดังกล่าวได้อย่างไร ผลการศึกษาพบว่า การศึกษาในพื้นที่ดังกล่าวแบ่งได้เป็นสองกลุ่มคือ งานศึกษาที่เน้นภาพเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ในวรรณกรรม และงานศึกษาที่เน้นบทสนทนาระหว่างวรรณกรรมกับประวัติศาสตร์ในฐานะ

* รองศาสตราจารย์ ดร. ประจักษ์ภาควิชาวรรณคดี คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

** บทความนี้มาจากโครงการวิจัย “ประพันธ์ศาสตร์ของความหลัง : ความทรงจำวัฒนธรรมกับวรรณกรรมศึกษา” ในโครงการ “วิจัยวิทยาร่วมสมัยในการศึกษาวรรณกรรม” ภายใต้ ชุดโครงการเวทีวิจัยมนุษยศาสตร์ไทย โดยได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) (พ.ศ. ๒๕๕๙-๒๕๖๑) เนื้อหาส่วนหนึ่งมาจาก “Memory Studies in Thailand? : A Modest Proposal” บทความนำเสนอในการประชุมวิชาการ “Futures of Memory” ณ University of Leeds สหราชอาณาจักร เมื่อวันที่ ๑๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๖๐ ผู้เขียนขอขอบคุณ Professor Ann Rigney และอาทิพย์ เจียมรัตตัญญู สำหรับข้อคิดเห็นที่ทำให้บทความนี้มีข้อบกพร่องน้อยลง

“ภาพแทนของอดีต” อย่างไรก็ตาม งานศึกษาทั้งสองกลุ่มมิได้ให้ความสำคัญ แก้ววัฒนธรรมความทรงจำที่ก่อรูปจากพื้นที่ความทรงจำต่าง ๆ มากนัก เป็นต้นว่า ประวัติศาสตร์บอกเล่า อนุสาวรีย์ พิพิธภัณฑสถาน และพิธีกรรมรำลึก ความทรงจำศึกษาจึงเป็นแนวพินิจทางเลือกที่เสนอให้มองความทรงจำใน วัฒนธรรมวรรณศิลป์ และวรรณกรรมในวัฒนธรรมความทรงจำ ซึ่งจะช่วยให้การมองความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมไทยกับอดีตในฐานะประดิษฐกรรม ทางวัฒนธรรมเปลี่ยนแปลงไป

คำสำคัญ : วรรณกรรมกับประวัติศาสตร์ วรรณกรรมไทย ความทรงจำ ความทรงจำศึกษา

Abstract

This article aims to explore projects on “literature and history” in Thailand with a special focus on how memory studies, as an interdisciplinary approach, can fertilize those former studies. It is found that previous literature-and-history scholarships can be categorized as : 1) projects on historical images in literature and 2) projects on dialogues between literature and history as “representation of the past.” Both categories, however, tend to overlook memory culture that has been shaped by oral history, monuments, museums, and commemorations. Hence, a memory studies approach is an alternative lens proposing possible interpretations of “memory in literary traditions” and “literature in memory culture.” In light of this, the relationship between Thai literature and the past, as a cultural artifact, can be reconceptualized.

Keywords : Literature and History, Thai Literature, Memory, Memory Studies

ความนำ

ปัจจุบันประวัติศาสตร์ไม่ใช่หนทางเดียวที่เราจะเข้าถึงอดีตได้อีกต่อไป ในช่วงสามทศวรรษที่ผ่านมา การศึกษาความทรงจำได้ขยายตัวอย่างมากในแวดวงมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และวิจิตรศิลป์นานาชาติ ความสนใจเชิงสหวิทยาการนี้ถูกอ้างถึงในนาม “ความทรงจำศึกษา” (memory studies) (Brown et al. 2009 : 117) จากต้นกำเนิดของสาขาวิชาในช่วงทศวรรษ ค.ศ. ๑๙๒๐ ที่มีรากมาจากสังคมวิทยา ปรัชญา และประวัติศาสตร์ศิลปะ นักวิชาการจึงแบ่งความทรงจำศึกษาออกเป็นสองสาย ได้แก่ ๑) สายความทรงจำร่วม (collective memory)/ความทรงจำสังคม (social memory) ที่นักสังคมศาสตร์ศึกษาการจดจำของกลุ่มคนและผลกระทบที่ความทรงจำมีต่อความสัมพันธ์ทางสังคม และ ๒) สายความทรงจำวัฒนธรรม (cultural memory) ที่นักวิชาการด้านสื่อและวรรณคดีศึกษามุ่งพิเคราะห์พื้นฐานทางวัฒนธรรมของความทรงจำร่วม (วัฒนธรรมรูปแบบต่าง ๆ) หมายรวมถึงการใช้เทคโนโลยีของสื่อในการถ่ายทอดความทรงจำ อย่างไรก็ตาม ความทรงจำศึกษาทั้งสายความทรงจำร่วมและความทรงจำวัฒนธรรมเปรียบเสมือนหน้า-หลังของกระดาษแผ่นเดียวกัน เป็นส่วนเติมเต็มของกันและกันมากกว่ากระบวนการที่ค้นที่แยกขาดออกจากกัน (Rigney 2016 : 66)

จากข้อมูลล่าสุดใน ค.ศ. ๒๐๑๘ ความทรงจำศึกษาได้สถาปนาตนเองในหลักสูตรบัณฑิตศึกษาจำนวนหนึ่ง เช่น หลักสูตรมหาบัณฑิตสาขามรดกและความทรงจำศึกษา (Heritage and Memory Studies) และหลักสูตรมหาบัณฑิตสาขาโฮโลคอสต์และการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์ศึกษา (Holocaust and Genocide Studies) ที่ University of Amsterdam ประเทศเนเธอร์แลนด์ หลักสูตรมหาบัณฑิตสาขาประวัติศาสตร์วัฒนธรรมความทรงจำ และอัตลักษณ์ (Cultural History, Memory and Identity) ที่ University of Brighton และหลักสูตรดุซบู้บัณฑิต สาขาประวัติศาสตร์และความทรงจำ (History and Memory) ณ University of Cardiff ในสหราชอาณาจักร มีพักต้องกล่าวถึงการประชุมวิชาการ การฝึกอบรมนักศึกษาวิจัย และการสร้างเครือข่ายที่มีอย่างต่อเนื่อง เป็นต้นว่า The Frankfurt Memory Studies Platform—FMSP มีศูนย์กลางอยู่ที่ Goethe-Universität Frankfurt am Main สหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี เครือข่าย “Mnemonics : Network for Memory Studies” อันเป็นความร่วมมือระหว่างมหาวิทยาลัยในสหภาพยุโรปและสหรัฐอเมริกา เครือข่ายนี้เปิดตัวเมื่อ ค.ศ. ๒๐๑๑ ณ ประเทศเบลเยียม รวมทั้งการก่อตั้ง

๕๔ นวัตกรรม ประสานนาม

สมาคมความทรงจำศึกษา (Memory Studies Association) ที่จัดการประชุมครั้งปฐมฤกษ์ที่นครอัมสเตอร์ดัมเมื่อเดือนธันวาคม ค.ศ. ๒๐๑๖ โดยการประชุมครั้งที่ ๒ จัดที่กรุงโคเปนเฮเกน ประเทศเดนมาร์ก ในเดือนธันวาคม ค.ศ. ๒๐๑๗ นับตั้งแต่การประชุมครั้งแรก สมาคมความทรงจำศึกษาได้แถลงปณิธานของสมาคมที่อาจเปรียบได้กับคำประกาศเจตนา (manifesto) มีทั้งหมดเก้าประการ มีเนื้อหาโดยสังเขปดังนี้

๑. เราจะขยายวงออกจากการศึกษาที่มียุโรปและอังกฤษเป็นศูนย์กลาง เรามุ่งเชิญชวนนักวิชาการจากภูมิภาคต่าง ๆ ของโลกมาสู่วงสนทนา โดยไม่จำกัดว่าต้องพบต่อหน้าเท่านั้น

๒. เราจะสร้างความร่วมมือกับผู้ปฏิบัติ ศิลปิน และผู้วางนโยบายเพื่อทำให้ความทรงจำศึกษามีได้จำกัดวงอยู่เฉพาะการถกเถียงทางวิชาการเท่านั้น

๓. เราจะสำรวจความเป็นไปได้และข้อจำกัดของการศึกษาเชิงสหวิทยาการและการแลกเปลี่ยนข้ามศาสตร์สาขาวิชา รวมทั้งแสวงหาความร่วมมือที่เป็นไปได้ในหมู่นักวิชาการจากหลากหลายสาขาวิชา (มนุษยศาสตร์, สังคมศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ)

๔. เราจะทำงานต่อเนื่องในการศึกษาความทรงจำทั้งในเชิงสังคม วัฒนธรรม จิตวิทยา และประสาทวิทยา (neurology) โดยไม่เห็นว่าสาขาวิชาใดสาขาวิชาหนึ่งมีอภิสิทธิ์เหนือสาขาวิชาอื่น

๕. เราจะเชื้อชวน สร้างสะพานและมอบถิ่นพำนักให้แก่ “สาขาวิชาพี่น้อง” (sister fields) เช่น มรดกศึกษา (heritage studies) ประวัติศาสตร์บอกเล่า (oral history) จดหมายเหตุศึกษา (archive studies) และสาขาวิชาอื่น ๆ ที่มีคุณูปการต่อการทำความเข้าใจที่ซ้อนอยู่หลายชั้นต่ออดีต

๖. เราจะเป็นตัวแทนด้านผลประโยชน์ของความทรงจำศึกษาในฐานะชุมชนวิชาชีพ ผ่านการจัดกิจกรรมที่พัฒนาอาชีพ การฝึกอบรม การให้คำปรึกษาแก่นักศึกษา

๗. เราจะขยายพื้นที่ของความทรงจำศึกษาด้วยทุนอุดหนุนทั้งจากภาครัฐ ภาคเอกชน และสำนักพิมพ์ สิ่งเหล่านี้คือขั้นตอนสำคัญในการสถาปนาความเป็นสถาบันและความยั่งยืนให้แก่สาขาวิชา

๘. เราจะนำเสนอองค์ความรู้ด้านความทรงจำในด้านที่เกี่ยวข้องกับการเมือง ดังที่ปรากฏว่าความทรงจำเป็นประเด็นที่กำลังได้รับความสำคัญในการเมืองทั้งภายใน

ประเทศและระหว่างประเทศซึ่งควรค่าแก่พันธกิจของเราในฐานะปัญญาชนสาธารณะ

๙. เราจะพัฒนาสมาคมความทรงจำศึกษาไปสู่องค์กรที่เปิดกว้างต่อคนทุกกลุ่มที่สนใจ ทั้งยังยึดหยุ่นดังธรรมชาติที่เปลี่ยนแปลงเสมอของสาขาวิชาเพื่อความทรงจำศึกษาจะขยายตัวต่อไป (Olick, Sierp, and Wüstenberg 2017 : 492-493)

การประชุมของสมาคมความทรงจำศึกษาครั้งแรกใน ค.ศ. ๒๐๑๖ ณ กรุงอัมสเตอร์ดัม
ที่มา : www.memorystudiesassociation.org/conference-2016

ในฐานะองค์ความรู้สำคัญของมนุษยศาสตร์ วรรณกรรมศึกษาย่อมได้รับผลสะท้อนจากการเติบโตของความทรงจำศึกษาด้วยเช่นกัน แม้ว่าการศึกษาวรรณกรรมกับประวัติศาสตร์จะมีมาก่อน แต่กระบวนทัศน์ดังกล่าวถูกท้าทายมาพร้อมกับพัฒนาการของประวัติศาสตร์ในฐานะศาสตร์สาขาวิชา (discipline) เมื่อหันมาพิจารณาการศึกษาวรรณกรรมกับประวัติศาสตร์ในบริบทไทย ประเด็นที่แหลมคมขึ้นมาก็คือ ในเมื่อประวัติศาสตร์ได้ทำหน้าที่อย่างดีอยู่แล้ว ทั้งการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประวัติศาสตร์กับวรรณกรรมและการศึกษา “วรรณกรรมประวัติศาสตร์” (historical literature) ในฐานะประเภทวรรณกรรมยิ่งไปกว่านั้น ทั้งในบริบทไทยและนานาชาติ การเกิดขึ้นของความทรงจำศึกษามีได้หมายถึงการหายไปของวิชาประวัติศาสตร์อีกด้วย เช่นนั้นแล้ว มโนทัศน์เรื่องความทรงจำจะมีความจำเป็นอย่างไรต่อวรรณกรรมศึกษาในประเทศไทย

จากข้อถกเถียงข้างต้นก่อกองกับความต้องการที่จะสานต่อปณิธานของสมาคมความทรงจำศึกษา ทั้งการมองออกไปจากกรอบยุโรป-อังกฤษเป็นศูนย์กลางและการสำรวจความเป็นไปได้ใหม่ ๆ ในการศึกษาวิจัย บทความนี้จึงมุ่งสำรวจการศึกษาวรรณกรรมกับประวัติศาสตร์ในประเทศไทยเพื่อหา “ช่องว่าง” ที่ความทรงจำศึกษาจะเข้าไปมีบทสนทนาด้วยได้ โดยจะเสนอแนะวิธีการเบื้องต้นในการแสวงหาความรู้ผ่านมโนทัศน์ความทรงจำศึกษา เพื่อสนับสนุนให้วรรณกรรมศึกษาในประเทศไทยขยายตัวและก้าวทันความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในวงวิชาการนานาชาติ เพื่อให้บรรลุความมุ่งหมายดังกล่าว บทความนี้จะเริ่มต้นจากการสำรวจปฏิสัมพันธ์ระหว่างประวัติศาสตร์กับความทรงจำ เพื่อวางวรรณกรรมศึกษาลงในปฏิสัมพันธ์ดังกล่าว จากนั้นจึงแนะนำโครงการความทรงจำศึกษาในประเทศไทยที่เติบโตมากกว่าในศาสตร์สาขาวิชาอื่น และส่วนสุดท้ายคือการแนะนำวิธีการแสวงหาความรู้ตามแนวทางความทรงจำศึกษาโดยนำมาประยุกต์กับข้อค้นพบในโครงการศึกษาวรรณกรรมกับประวัติศาสตร์ที่มีมาก่อนหน้าเพื่อพิสูจน์คุณค่าของการของสหวิทยาการแขนงใหม่นี้ให้เห็นจริง

เมื่อวรรณกรรมเผชิญหน้าประวัติศาสตร์และความทรงจำ

คำว่า “ประวัติศาสตร์” ในภาษาไทยมีความหมายเช่นเดียวกับคำว่า “history” ในภาษาอังกฤษที่หมายถึงทั้งเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นแล้วและการศึกษาเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นแล้ว ประเด็นที่น่าสนใจคือ ประวัติศาสตร์ในฐานะศาสตร์สาขาวิชาซึ่งหมายถึงจะทำให้ผู้ศึกษาเข้าใจสิ่งที่เกิดขึ้นในอดีตผ่านเอกสารหลักฐานต่าง ๆ ที่ผ่านการวิพากษ์ว่าน่าเชื่อถือ ทว่ากว่าที่วัฒนธรรมลายลักษณ์จะอยู่ในกระแสหลัก การศึกษาข้อมูลทางประวัติศาสตร์รวบรวมจาก “การบอกเล่า ความทรงจำ หรือการระลึกถึงความหลังของผู้ที่อยู่ในเหตุการณ์หนึ่ง ๆ หรือจากผู้ที่ได้เคยได้ยินผู้อื่นเล่าให้ฟังอีกทอดหนึ่ง” (สุมาลี บำรุงสุข และสุกัญญา บำรุงสุข ๒๕๓๖ : ๑) วิธีการดังกล่าวเริ่มต้นนับแต่ก่อนคริสตกาล แหล่งข้อมูลดังกล่าวถูกใช้ในการเขียนประวัติศาสตร์ไทยเช่นกันนับตั้งแต่สมัยต้นรัตนโกสินทร์เรื่อยมาจนถึงสมัยเริ่มใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจ ดังที่ปรากฏว่ามีการใช้ประวัติศาสตร์บอกเล่าควบคู่ไปกับหลักฐานลายลักษณ์ แม้แต่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพผู้ทรงได้รับยกย่องว่าเป็น “บิดาแห่งประวัติศาสตร์ไทย” ก็

ทรงใช้ความทรงจำของบุคคลและเรื่องเล่าในวัฒนธรรมมุขปาฐะมาประกอบการวิเคราะห์ทางประวัติศาสตร์ของพระองค์ด้วย (สุมาลี บำรุงสุข และสุภัฏญา บำรุงสุข ๒๕๓๖ : ๒)

กล่าวเฉพาะการศึกษาประวัติศาสตร์ในประเทศไทยในยุคต่อมา ความทรงจำถูกทำให้เป็นอื่นโดยนักประวัติศาสตร์กระแสหลักที่ได้รับอิทธิพลจากสำนักกรังเคอ ของ เลโอโพลด์ ฟอน รังเคอ (Leopold von Ranke, ค.ศ. ๑๗๙๕-๑๘๘๖) ซึ่งยึดมั่นว่าประวัติศาสตร์ต้องมีลักษณะเป็นวัตถุวิสัย (objective) นอกจากนั้น ที่น่าคิดก็คือ ในบริบทไทยสิ่งที่กลายเป็น “ประวัติศาสตร์” จะถูกรับรู้ในฐานะวาระแห่งชาติมากกว่าวาระของคณาธรรมาสาณิก และผูกอยู่กับวัฒนธรรมหลายลักษณะ ดังความหมายตามตัวในพจนานุกรมไทยที่ว่า “วิชาว่าด้วยเหตุการณ์ที่เป็นมา หรือเรื่องราวของประเทศชาติเป็นต้น ตามที่บันทึกไว้เป็นหลักฐาน” (ราชบัณฑิตยสถาน ๒๕๔๖ : ๖๖๕)

จากพื้นฐานนี้ จึงดูเหมือนว่าความทรงจำวางตัวอยู่คนละฝั่งกับประวัติศาสตร์รูปการณดังกล่าวปรากฏชัดนับแต่ข้อเขียนยุคแรกของความทรงจำศึกษาในทศวรรษ ค.ศ. ๑๙๒๐ นักวิชาการไม่ได้ปฏิเสธว่าความทรงจำมิใช่ภาพอันเป็นวัตถุวิสัยของการรับรู้อดีต และยังมิใช่ความเป็นจริงในอดีต ความทรงจำมีอัตวิสัยสูง ประกอบสร้างขึ้นผ่านการคัดสรร ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ที่ระลึกถึงความทรงจำเรื่องนั้น ๆ ขึ้นมา ในขณะที่ประวัติศาสตร์ทำหน้าที่ในการตั้งคำถามเรื่องความน่าเชื่อถือและคุณค่าในฐานะหลักฐานทางประวัติศาสตร์ต่อความทรงจำ (Olick 2016 : 44) การเกิดขึ้นของประวัติศาสตร์จึงหมายถึงความตายของความทรงจำ (Nora 1989 : 11)

การปลุกอดีตขึ้นมาในองค์ความรู้ด้านประวัติศาสตร์ไทยที่สร้างขึ้นระหว่าง พ.ศ. ๒๕๐๐-๒๕๒๕ จึงมาจากเอกสารหอสมุดของหน่วยงานราชการต่าง ๆ โดยเฉพาะหลัง พ.ศ. ๒๕๑๘ ที่หอจดหมายเหตุแห่งชาติอนุญาตให้บุคคลภายนอกเข้าใช้บริการเอกสารที่เก็บรักษาไว้เพื่อการศึกษาวิจัยได้ (สุมาลี บำรุงสุข และสุภัฏญา บำรุงสุข ๒๕๓๖ : ๓-๔) ระหว่างนั้นเองที่ทางของความทรงจำในวิชาประวัติศาสตร์จึงอยู่ในแขนงประวัติศาสตร์นิพนธ์ (historiography) คือการศึกษาวิธีการเขียนประวัติศาสตร์ แต่ไม่ปรากฏอย่างกว้างขวางในงานเขียนของนักประวัติศาสตร์^๑

^๑ ดูปัญหาในเชิงวิวิธวิทยาที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างความทรงจำ ประวัติศาสตร์วัฒนธรรม และประวัติศาสตร์นิพนธ์เพิ่มเติมได้ใน Confino (2006 : 263-283)

อย่างไรก็ตาม การศึกษาเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีตผ่านวิชาประวัติศาสตร์ที่ทำให้เชื่อว่าสิ่งที่ศึกษาคือสิ่งที่ “เกิดขึ้นจริง ๆ” ในอดีต ได้ถูกทำลายจากนักประวัติศาสตร์จำนวนหนึ่งที่มุ่งเผยแพร่ “ความยกย่องในอดีต” (วินัย พงศ์ศรีเพียร ๒๕๓๗) ด้วยท่าทีที่แสดงความไม่ไว้วางใจต่อองค์ความรู้ด้านประวัติศาสตร์ที่ส่งสมมาเนิ่นนานในสังคมไทย งานที่จัดอยู่ในกลุ่มนี้คืองานเขียนของนิธิ เอียวศรีวงศ์ ที่เริ่มเผยแพร่ตั้งแต่ทศวรรษ ๒๕๒๐ ทว่างานเขียนที่ให้คุณค่าแก่การศึกษาความทรงจำโดยตรงคือรวมข้อเขียนช่วงทศวรรษ ๒๕๓๐ ในหนังสือ *ชาติไทย เมืองไทย แบบเรียนและอนุสาวรีย์ : ว่าด้วยวัฒนธรรม, รัฐ และรูปการจิตสำนึก* ระหว่างนั้นเกิด “แรงกระเพื่อม” ในวงการประวัติศาสตร์ที่มีข้อเสนอให้นักประวัติศาสตร์สนใจศึกษาประวัติศาสตร์บอกเล่ามากขึ้นด้วย ดังปรากฏว่ามีสัมมนาวิชาการเรื่องดังกล่าวจัดโดยสถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๒๖ และในภายหลังก็ปรากฏบทความที่อธิบายความสำคัญของประวัติศาสตร์บอกเล่าในประวัติศาสตร์ศึกษาอีกหลายเรื่อง

ทว่าแรงกระเพื่อมดังกล่าวไม่ได้ทรงพลังพอที่จะทำให้ความทรงจำในรูปแบบประวัติศาสตร์บอกเล่ากลายเป็นกระแสหลักของประวัติศาสตร์ศึกษาได้ ความทรงจำยังคงทำหน้าที่เป็นเพียง “ส่วนเสริม” ในงานวิจัยเท่านั้น ยกตัวอย่างเช่น หนังสือที่มาจากงานวิจัยของพวงทิพย์ เกียรติสกุล (๒๕๕๔) ที่ศึกษาประวัติศาสตร์สมัยสงครามโลกครั้งที่สอง คนรุ่นที่เป็น “พยาน” ของช่วงเวลานั้นยังคงมีชีวิตอยู่ (ในช่วงทศวรรษ ๒๕๔๐) แต่ความทรงจำของพวกเขาทำหน้าที่เป็นเสียงที่มายืนยันข้อสรุปของผู้วิจัยที่สร้างจากหลักฐานเอกสารทั้งในภาษาไทย ภาษาอังกฤษ และภาษาญี่ปุ่นเท่านั้น

กลุ่มนักประวัติศาสตร์ที่ต่อสู้เพื่อให้ความทรงจำที่มีขึ้นในประวัติศาสตร์ไทยจึงยังคงเป็นนิธิ เอียวศรีวงศ์ ดังปรากฏในรวมข้อเขียนช่วงทศวรรษ ๒๕๔๐ เรื่อง *ว่าด้วยการเมืองของประวัติศาสตร์และความทรงจำ* (๒๕๔๕) และ *ประวัติศาสตร์ ชาติ ปัญญาชน* (๒๕๔๘) นอกจากนี้ยังปรากฏผลงานโดดเด่นของธงชัย วินิจจะกุล (Winichakul 2002 : 243-283) ที่ศึกษาความทรงจำจากเหตุการณ์ ๖ ตุลาฯ ๒๕๑๙ รวมทั้งงานในยุคหลังของชาวนิวทรี เกษตรศิริ ที่ให้ความสำคัญแก่ความทรงจำอย่างกรณีหนังสือ *บ้านโป่งกับพ่อและแม่ : ครั้งหนึ่งนานมาแล้ว* (๒๕๕๗) ที่รวบรวมความทรงจำในรูปแบบประวัติศาสตร์บอกเล่าของชาวบ้านโป่งในสมัยสงครามโลกครั้งที่สอง วาระทางการเมืองที่อยู่เบื้องหลังการต่อสู้เพื่อที่ทางของความทรงจำในวิชาประวัติศาสตร์เกี่ยวข้องกับ การต่อสู้กับ

อำนาจนำ (hegemony) ของรัฐที่กระทำผ่านการเรียนการสอนประวัติศาสตร์หรืออีกนัยหนึ่งคือความทรงจำทางการ (official memory) ที่รัฐสร้างขึ้น ยกตัวอย่างเช่นประวัติศาสตร์ชาตินิยมที่สืบทอดมาตั้งแต่สมัยหลวงวิจิตรวาทการ

ในวงวรรณกรรมศึกษาของไทย เดิมทีประวัติศาสตร์ถูกใช้ในฐานะหลักฐานสนับสนุนการสันนิษฐานยุคสมัยที่แต่งและผู้แต่งวรรณคดี โดยเฉพาะวรรณคดีสมัยอยุธยาที่มีปัญหา มาก สังเกตได้จากพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระนิพนธ์สมเด็จพระบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ รวมทั้งงานของนักวิชาการที่สนใจประวัติศาสตร์ไทยในชั้นหลังมีฉันทิชัย กระแสสินธุ์ เป็นอาทิ (ตรีศิลป์ บุญขจร ๒๕๔๑ : ๓๗๕-๓๗๖) ในขณะที่นักประวัติศาสตร์ใช้หลักฐานทางประวัติศาสตร์และวิธีคิดทางประวัติศาสตร์ในการทำความเข้าใจวรรณคดีในฐานะภาคปฏิบัติหนึ่งของสังคม ตัวอย่างงานที่สำคัญคือหนังสือ *ปากไก่และใบเรือ : รวมความเรียงว่าด้วยวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ต้นรัตนโกสินทร์* ของ นิธิ เอียวศรีวงศ์ ที่เริ่มเขียนตั้งแต่ต้นทศวรรษ ๒๕๒๐ และรวมพิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๗

ปากไก่และใบเรือ เป็นตัวอย่างของงานศึกษาที่นำเสนอทวิวัจนระหว่างวรรณกรรมกับประวัติศาสตร์ แต่นิธิเองเป็นนักประวัติศาสตร์ไม่ใช่นักวรรณกรรมศึกษา จึงนำเสนอใจคิดต่อว่าในช่วงเวลาเดียวกันนั้น นักวรรณกรรมศึกษาสนใจความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับอดีตและหรือประวัติศาสตร์อย่างไร

ตัวบทวรรณกรรมที่นิธิเลือกมาศึกษาใน *ปากไก่และใบเรือ* เป็นงานนิพนธ์สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ก่อนการเผยแพร่งานของนิธิในวงกว้าง ในช่วงเวลาวิกฤตสังคมและการเมืองระหว่างเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๖ จนกระทั่งถึงเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๙ และหลังจากนั้น ช่วงเวลานั้นเป็นเวลาที่เกิดการตื่นตัวของการศึกษาวรรณกรรมไทยสมัยใหม่หรือวรรณกรรมไทยร่วมสมัยในสถาบันอุดมศึกษาทั้งในชั้นเรียนระดับปริญญาบัณฑิตและกาวิจัยในระดับมหาบัณฑิต นอกจากนั้นยังเกิดบรรยากาศของการถกเถียงวิพากษ์วิจารณ์เรื่อง “การเฝ้าวรรณคดี” เช่นวรรณคดีโบราณอย่าง *ลิลิตพระลอ* ที่เมื่ออ่านผ่านเลนส์ของลัทธิมากซ์ (Marxism) อันเป็นกระแสทางภูมิปัญญาในยุคนั้นแล้วพบว่าป็นวรรณคดีของชนชั้นศักดินาที่เขียนขึ้นเพื่อมอมเมาประชาชน ทั้งยังไม่มีคุณค่าทางปัญญาตามความสนใจของลัทธิมากซ์ (ตรีศิลป์ บุญขจร ๒๕๔๑ : ๓๙๙)

ในบรรยากาศเช่นนั้นเอง ที่นักวิชาการวรรณกรรมในมหาวิทยาลัยจำนวนหนึ่ง

สนใจความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับประวัติศาสตร์ ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากความต้องการตำราเพื่อใช้ในการเรียนการสอนวรรณกรรมไทยในระดับอุดมศึกษา ใน พ.ศ. ๒๕๑๘-๒๕๑๙ ประสิทธิ์ กาพย์กลอนจึงแต่งตำรา *วรรณกรรมประวัติศาสตร์* จัดพิมพ์โดยมหาวิทยาลัยรามคำแหงและพิมพ์ซ้ำเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน พร้อมกับมหาวิทยาลัยในภูมิภาค เป็นต้นว่ามหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม (ปัจจุบันคือมหาวิทยาลัยมหาสารคาม) บุญยงค์ เกศเทศ จัดพิมพ์หนังสือ *วรรณกรรมประวัติศาสตร์* เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๐ และกฤตวิทย์ ดวงสร้อยทอง แห่งมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา (ปัจจุบันคือมหาวิทยาลัยทักษิณ) พิมพ์เผยแพร่หนังสือ *วรรณกรรมประวัติศาสตร์* ครั้งแรกใน พ.ศ. ๒๕๒๑

งานเขียนทั้งสามเล่มที่มีชื่อเดียวกัน มอง “วรรณกรรมประวัติศาสตร์” ในฐานะประเภทวรรณกรรม ในการให้คำจำกัดความวรรณกรรมประเภทนี้ประสิทธิ์ กาพย์กลอน (๒๕๒๘ : ๓) ได้รับอิทธิพลจากความคิดของหลวงวิจิตรวาทการที่มองวรรณกรรมประวัติศาสตร์เป็นสองนัย ประกอบด้วย ๑) วรรณกรรมที่บันทึกวิถีชีวิต ขนบธรรมเนียม ประเพณีของผู้คนในอดีต ๒) วรรณกรรมที่บันทึกเหตุการณ์ในอดีต เป็นต้นว่า จุดหมายเหตุและบันทึก นอกจากนี้ ประสิทธิ์ยังอ้างพระวินิจัยจากสาสน์สมเด็จพระนพรัตน์ อธิบายของพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนครราชสีมาประพันธ์ แสดงให้เห็นว่า “ประวัติศาสตร์” ในบริบทของ “วรรณกรรมประวัติศาสตร์” ที่สอนเรียนในระดับอุดมศึกษาเน้น “ประวัติศาสตร์ทางการ” ที่มีเกลียวสัมพันธ์แน่นแฟ้นกับชนชั้นนำทางการเมืองของแต่ละยุคสมัย จึงไม่น่าแปลกใจว่า จากประสบการณ์ของผู้เขียนบทความเอง เมื่อครั้งที่ลงทะเบียนเรียนรายวิชา “วรรณคดีไทยทางประวัติศาสตร์” ณ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากรในปีการศึกษา ๒๕๔๔ นั้น ตัวบทที่เลือกมาศึกษาอย่างเจาะลึกในชั้นเรียนจึงประกอบด้วย *ยวนพ่ายโคลงดั้น ลิลิตตะเลงพ่าย* และ *สามกรุง* วิธีการเรียนคล้ายคลึงกับตำราว่าด้วยวรรณกรรมประวัติศาสตร์ที่เขียนขึ้นตั้งแต่ยุคสมัยวิกฤตการเมืองคือเน้นเปรียบเทียบตัวบทวรรณกรรมกับงานนิพนธ์ทางประวัติศาสตร์ประเภทอื่น เช่น พงศาวดาร จุดหมายเหตุ และบันทึกความทรงจำ ร่วมกับการศึกษากลวิธีทางวรรณศิลป์ที่กวีใช้ในการถ่ายทอดเหตุการณ์ในอดีต

วรรณกรรมศึกษาในระดับบัณฑิตศึกษาและในงานวิจัยของคณาจารย์ที่สอนในมหาวิทยาลัยเองก็ปรากฏว่ามีผู้สนใจบทบาทของวรรณกรรมในการบอกเล่าอดีต แต่

อดีตในบริบทเหล่านั้นล้วนถูกกล่าวถึงในฐานะ “ประวัติศาสตร์” ที่เน้นประวัติศาสตร์ทางการหรือประวัติศาสตร์ลายลักษณ์เป็นหลัก ในที่นี้ขอยกตัวอย่างเฉพาะผลงานที่ศึกษาวรรณกรรมไทยร่วมสมัยเพื่อเน้นให้เห็นการศึกษาอดีตในบริบทปัจจุบันที่ไกลกว่ายุคสมัยของวรรณคดีโบราณ

กลุ่มที่ ๑ งานศึกษาที่เน้นภาพเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ในวรรณกรรม
ตัวอย่างงานในกลุ่มนี้ได้แก่ การศึกษานวนิยายอิงประวัติศาสตร์ไทยระหว่าง พ.ศ. ๒๔๙๐-๒๕๒๕ ของ ประคอง เจริญจิตตรกรรม (๒๕๒๗) ผลการวิจัยพบว่าเหตุการณ์สูญเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่สองเป็นวัตถุประสงค์สำคัญของงานเขียนประเภทนี้ เหตุการณ์ช่วงอยุธยาตอนปลายที่ปรากฏในนวนิยายไทยยังเป็นพื้นที่ศึกษาของ ว.วินิจชัยกุล หรือวินิตา ดิถียนต์ (๒๕๓๗) ที่สืบสาวไปถึงเอกสารทางประวัติศาสตร์อันเป็นต้นกำเนิดของนวนิยายฟ้าใหม่ของศุกร บุนนาค ตลอดจนการรังสรรค์ข้อมูลทางประวัติศาสตร์เหล่านั้นให้เป็นนวนิยายโดย ว.วินิจชัยกุลได้หมายเหตุว่าเรา “จะนำ (นวนิยาย) มาอ้างในฐานะเป็นการบันทึกข้อเท็จจริงเหมือนกับการอ้างพงศาวดาร จดหมายเหตุ บันทึก ฯลฯ หาได้ไม่” (ว.วินิจชัยกุล ๒๕๓๗ : ๙๕) หมายเหตุดังกล่าวตอกย้ำสถานะของประวัติศาสตร์ที่เหนือกว่าความทรงจำและวรรณกรรมในฐานะตัวแทนของอดีต

วิธีการศึกษาดังกล่าวข้างต้นถูกสานต่อในวิทยานิพนธ์เรื่อง วิเคราะห์นวนิยายอิงประวัติศาสตร์การเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๒ ของ อภิรักษ์ ชัยปัญญา (๒๕๔๖) ที่ผู้วิจัยสรุปว่าผู้แต่งสร้างสรรค์นวนิยายจากการตีความข้อมูลทางประวัติศาสตร์ งานเขียนประเภทนี้มีหน้าที่ให้ความรู้ทางด้านประวัติศาสตร์แก่ผู้อ่านและปลูกจิตสำนึกความเป็นไทย ด้วยเหตุที่ว่าประวัติศาสตร์อยุธยามีส่วนสำคัญในการสร้างอัตลักษณ์รัตนโกสินทร์ จึงมีวิทยานิพนธ์เรื่อง การศึกษาวิเคราะห์นวนิยายอิงประวัติศาสตร์สมัยกรุงศรีอยุธยา ของ วรรัตน์ สุขวัจนี (๒๕๕๑) ที่เน้นการเปรียบเทียบเนื้อหาของนวนิยายกับพระราชพงศาวดาร อีกตัวอย่างหนึ่งที่ศึกษางานเขียนที่อ้างอิงกับ “ประวัติศาสตร์ทางการ” หรือ “ประวัติศาสตร์กระแสหลัก” คือการศึกษาเชิงวิเคราะห์นวนิยายอิงประวัติศาสตร์สมัยรัตนโกสินทร์ ของ สุภิญญา ยงศิริ (๒๕๔๕) ที่ผู้เขียนวิทยานิพนธ์เน้นศึกษาองค์ประกอบวรรณกรรมของงานเขียนกลุ่มนี้มากกว่าที่จะให้น้ำหนักแก่ “ประวัติศาสตร์”

งานศึกษาที่น่าสนใจที่อาจจัดให้อยู่ในกลุ่มที่ ๑ ทว่าแตกต่างกับตัวอย่างที่ยกมาก่อนหน้าคือวิทยานิพนธ์เรื่อง นวนิยายอิงประวัติศาสตร์ล้านนา : ภาพสะท้อนการเมือง

๖๒ นัทมนัย ประสานนาม

และสังคม ของนัยนา ครุฑเมือง (๒๕๔๗) ความแตกต่างของวิทยานิพนธ์เรื่องนี้คือศึกษาวรรณกรรมที่เล่าเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น (หากมองว่ากรุงเทพฯ คือศูนย์กลาง) คือ ประวัติศาสตร์ล้านนาในยุคก่อนและระหว่างถูกผนวกรวมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสยามอย่างไรก็ตาม เนื้อหาในวิทยานิพนธ์ยังเน้นหน้าที่ของตัวบทนวนิยายในการถ่ายทอดภาพเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ โดยเปรียบเทียบกับองค์ความรู้เรื่องประวัติศาสตร์ล้านนาจากหนังสือและงานวิจัยจำนวนมาก ข้อเสนอทางวิชาการของวิทยานิพนธ์เรื่องนี้ที่โดดเด่นกว่างานเรื่องอื่นในกลุ่มเดียวกันคือ ผู้ประพันธ์นวนิยายซึ่งแยกเป็นสองกลุ่มคือ “คนในพื้นที่” และ “คนนอกพื้นที่” มองการผนวกรวมล้านนาเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสยามด้วยทัศนะที่แตกต่างกัน อย่างไรก็ตามข้อมูลประวัติศาสตร์ที่นักประพันธ์ใช้เป็นพื้นฐานในการเขียนถูก “เล่าและบันทึกโดยนักประวัติศาสตร์ของรัฐบาลสยาม จึงทำให้เหตุการณ์ท้องถิ่นเรื่องนวนิยายเป็นไปในทิศทางเดียวกันคือ ดินแดนล้านนาจำเป็นต้องรวมเข้ากับสยาม” (นัยนา ครุฑเมือง ๒๕๔๗ : ๑๕๓) ความตระหนักในความยกย่อนของการประกอบสร้างอดีตจากมุมมองของปัจจุบันนี้เองที่พัฒนาจนเป็นงานศึกษาในกลุ่มที่ ๒

กลุ่มที่ ๒ งานศึกษาที่เน้นบทสนทนาระหว่างวรรณกรรมกับประวัติศาสตร์ในฐานะ “ภาพแทนของอดีต” นอกเหนือจากงานศึกษาของนักประวัติศาสตร์ที่ให้ความสำคัญแก่ความทรงจำในขณะทีลดทอนอำนาจนำของประวัติศาสตร์กระแสหลักที่ได้ยกตัวอย่างไปก่อนหน้านี้แล้วสมเกียรติ วันทะนะ (๒๕๓๑) ได้แนะนำการศึกษาประวัติศาสตร์ผ่านเลนส์ของวรรณกรรมตามแนวทางของเฮย์เดน ไวต์ (Hayden White) โดยศึกษาจากงานเขียนทางประวัติศาสตร์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ หลวงวิจิตรวาทการ จิตร ภูมิศักดิ์ และนิธิ เอียวศรีวงศ์ งานของไวต์เป็นตัวอย่างที่ดีในการตั้งคำถามกับวัตถุวิสัยของประวัติศาสตร์ เขาเสนอว่าการเขียนประวัติศาสตร์มีแนวทางบางประการคล้ายคลึงกับการประพันธ์วรรณกรรม^๖

หลังจากนั้นใน พ.ศ. ๒๕๔๔ ธงชัย วินิจจะกุลได้เผยแพร่บทความเรื่อง “การ

^๖ เฮย์เดน ไวต์มองว่าแบบ (mode) ของการบอกเล่าอดีตในงานเขียนทางประวัติศาสตร์เชื่อมโยงกับวรรณกรรมประเภทหลักในวัฒนธรรมวรรณศิลป์ของโลกที่สืบทอดมาตั้งแต่ยุคคลาสสิก ได้แก่ สุขนาฏกรรม (comedy) โศกนาฏกรรม (tragedy) นิยายวีรคติ (romance) และเรื่องเสียดสี (satire)

ศึกษาประวัติศาสตร์แบบ postmodern”^๓ บทความดังกล่าวเป็นพื้นฐานของการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ประวัติศาสตร์ศึกษาในประเทศไทยไปสู่ “postmodern turn” หลังจากนั้นพบว่าม้งานวิจัยด้านประวัติศาสตร์ที่ใช้แนวคิดวาทกรรม (Discourse/discourse) มากขึ้น ทำให้ของนักประวัติศาสตร์ต่อการศึกษาประวัติศาสตร์จึงมุ่งแสดงให้เห็น “ความมกยอกย้อนของอดีต” มากกว่าที่จะสร้างอดีตขึ้นใหม่จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ หรือเชื่อโดยง่ายว่าประวัติศาสตร์คือสิ่งเดียวกับความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในอดีต ในบทความเรื่องดังกล่าวของธงชัยกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับประวัติศาสตร์ในแง่ที่ว่าประวัติศาสตร์เป็นเรื่องแต่งประเภทหนึ่ง และศิลปะการประพันธ์เป็นส่วนหนึ่งของการร้อยเรียงอดีตขึ้นมาใหม่ ความตื่นตัวในวงการประวัติศาสตร์นี้เองที่ผลักดันให้นักวิชาการวรรณกรรมผู้สนใจทสนทนาระหว่างวรรณกรรมกับประวัติศาสตร์พยายามสร้างงานเพื่อก้าวให้ทันความเปลี่ยนแปลงดังกล่าว แม้จะนับเป็นส่วนน้อยเมื่อเทียบกับงานศึกษาในกลุ่มที่ ๑ ที่ถือว่าเป็นกระแสหลักในการศึกษาประวัติศาสตร์ในวรรณกรรมและวรรณกรรมประวัติศาสตร์

ตัวอย่างงานวิจัยในกลุ่มนี้คือบทความวิจัยของอิรวาดิ ไตลังคะ (สรณัฐ ไตลังคะ) เรื่อง “ว่าด้วยเรื่องเล่าเชิงประวัติศาสตร์ : ลักษณะของวรรณคดีในประวัติศาสตร์นิพนธ์” พิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกใน พ.ศ. ๒๕๔๗ (ปรับปรุงและพิมพ์อีกครั้งใน ภาษาและหนังสือ พ.ศ. ๒๕๔๙) บทความเรื่องนี้ใช้แนวคิดของเฮย์เดน ไวต์มาวิเคราะห์พงศาวดารสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยเสนอว่าเรื่องเล่าในพงศาวดารเหล่านี้คือบันทึงคดีร้อยแก้วยุคแรกก่อนที่จะมีการรวบรวมบันทึงคดีร้อยแก้วตะวันตกที่นำเข้ามาโดย “นักเรียนนอก” ชาวไทยที่เดินทางไปศึกษาเล่าเรียนในทวีปยุโรป

ผลงานของอิรวาดิแสดงให้เห็นความเท่าทันของนักวรรณกรรมศึกษาที่มีต่อประวัติศาสตร์ ซึ่งมีงานศึกษาอีกจำนวนหนึ่งที่สอดผสานไปกับบรรยากาศทางภูมิปัญญาดังกล่าว ตัวอย่างที่น่าสนใจคือวิทยานิพนธ์เรื่อง เรื่องสั้นบันทึงเหตุการณ์ทางการเมือง ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ และ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ โดย นันทวัลย์ สุนทรภาரசติภัย (๒๕๔๗) ที่ต่อมาพัฒนาเป็นบทความ “เรื่องสั้นบันทึงเหตุการณ์เดือนตุลา : ทวิวัจนระหว่าง

^๓ ผลงานในภาษาไทยของ ธงชัย วินิจจะกุล ที่แสดงให้เห็นความสนใจศึกษาประวัติศาสตร์แบบหลังสมัยใหม่มีมาก่อนหน้าแล้วแต่ไม่แพร่หลายหรือมีอิทธิพลเท่าบทความเรื่องนี้ ดูได้จาก ธงชัย วินิจจะกุล (๒๕๓๔)

ประวัติศาสตร์และวรรณกรรม” ข้อเสนอที่สำคัญประการหนึ่งคือ “วาทกรรมเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่เรื่องสั้นผลิตขึ้นมานี้มีทิวทัศน์ต่อประวัติศาสตร์ทั้งในระดับประวัติศาสตร์รัฐชาติและประวัติศาสตร์เหตุการณ์เดือนตุลาโดยนักวิชาการประวัติศาสตร์เอง” (นันทนัย สุนทรภาระสดีติย์ ๒๕๔๘ : บทคัดย่อ) ข้อเสนอดังกล่าวปรากฏคำศัพท์จากทำเนียบภาษาในงานนิพนธ์ทางประวัติศาสตร์ไทยหลัง “postmodern turn” และเป็นตัวอย่างงานศึกษาที่ตระหนักถึงความยกย่องของอดีต

ในช่วงเวลาเดียวกันนี้ นพพร ประชากุลได้บรรยายเรื่อง “จาก พูโกต์ สู่วรรณกรรมศึกษา : แนวคิดสกุลนวนประวัติศาสตร์ (New Historicism)” ณ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในเดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๕๔๘^๕ กิจกรรมดังกล่าวช่วยเสริมภาพต่อของการศึกษา “ภาพแทนของอดีต” ในมุมมองของนักวรรณกรรมศึกษาที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม งานศึกษาในกลุ่มนี้เริ่มทวีจำนวนขึ้นเรื่อย ๆ ตัวอย่างงานศึกษาที่เป็นมรดกของความเคลื่อนไหวทางความคิดดังกล่าวคือ ภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาในวรรณกรรมไทย ของวันชนะ ทองคำภา (๒๕๕๐) และ เรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรมหาราช : กลวิธีการเล่าเรื่องกับการสร้างภาพลักษณ์ ของ มารศรี สอทิพย์ (๒๕๕๑) งานทั้งสองเรื่องมุ่งศึกษาการนำเสนอภาพแทนของบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์หรือ “historical figure” ที่การนำเสนอเปลี่ยนแปลงไปตามปัจจัยทางสังคมการเมือง ประเด็นที่น่าสนใจคือการเลือกตัวบทในงานทั้งสองเรื่องที่หลายกำแพงของประเพณีวรรณกรรมด้วยการวางวรรณกรรมร่วมสมัยในระนาบเดียวกันกับวรรณคดีโบราณและงานศิลปะเรื่องเล่าร่วมสมัยอย่างภาพยนตร์ ซึ่งถือว่าเป็นจุดตั้งต้นของการศึกษาวรรณกรรมไทยร่วมสมัยผ่านมุมมองความทรงจำศึกษาอันเป็นศูนย์กลางของบทความนี้ แนวการศึกษาดังกล่าวยังปรากฏในชั้นหลังด้วย เป็นต้นว่า ปริญญา นิพนธ์ของ ปฐมพงษ์ สุขเหล็ก (๒๕๕๕) เรื่อง สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช : เรื่องเล่าและการประกอบสร้างความหมาย

อย่างไรก็ตาม วรรณกรรมศึกษาในประเทศไทยที่ผ่านมายังไม่ได้ให้คุณค่าแก่ “ความทรงจำ” อย่างชัดเจน กล่าวคือ จากผลงานวิชาการที่ยกตัวอย่างมา นักวรรณกรรม

^๕ บรรยาย ณ ห้อง ๔๐๑ อาคารบรมราชกุมารีจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จัดโดยชมรมวรรณคดีเปรียบเทียบ วันที่ ๒๗ มิถุนายน ๒๕๔๘ เนื้อหาจากการบรรยายครั้งนั้นพิมพ์เผยแพร่ใน นพพร ประชากุล (๒๕๕๒ : ๔๒๕-๔๔๒)

ศึกษาส่วนใหญ่ยังคงมองว่าวรรณกรรมทำหน้าที่บันทึกหรือสะท้อนเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีตผสมผสานกับกลวิธีทางวรรณศิลป์ตามขนบของวรรณกรรมแต่ละประเภท แม้จะมีนักวรรณกรรมศึกษากลุ่มหนึ่งที่มีมองเห็นการเมืองหรือความยกย่องของประวัติศาสตร์ในตัวบทวรรณกรรม แต่พวกเขายังมิได้พินิจตัวบทวรรณกรรมในฐานะ “พื้นที่ความทรงจำ” (site of memory) ในความหมายของปีแยร์ โนรา (Pierre Nora) นักวิชาการคนสำคัญ ผู้เสนอว่าพื้นที่ความทรงจำครอบคลุมพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ สิ่งปลูกสร้าง อนุสาวรีย์ งานศิลปะ บุคคลในประวัติศาสตร์ วันรำลึก ตัวบททางปรัชญาและวิทยาศาสตร์ รวมทั้งการกระทำเชิงสัญลักษณ์ เพราะการประกอบสร้างอดีตมิได้จำกัดอยู่ในขอบเขตของวรรณกรรมหรือประวัติศาสตร์ที่เป็นลายลักษณ์เท่านั้น (Nora 1989 : 24) รวมทั้งบทบาทของวรรณกรรมที่สอดคล้องหรือขัดแย้งกับพื้นที่ความทรงจำอื่นในการสร้างความทรงจำร่วมในสังคมตามนัยของโมริส ฮาล์บวักส์ (Maurice Halbwachs) ผู้บุกเบิกวิชาความทรงจำ ศึกษาตั้งแต่ช่วงทศวรรษ ค.ศ. ๑๙๒๐

สหวิทยาการแห่งการศึกษา “อดีต”

ในมุมมองความทรงจำศึกษา (และสมาคมความทรงจำศึกษา) ความทรงจำไม่จำกัดเฉพาะสิ่งที่อยู่ภายในจิตใจของปัจเจกบุคคลอีกต่อไป แต่ความทรงจำเกิดขึ้นในปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ก่อรูปโดยสภาพแวดล้อมทางการเมือง สร้างเสริมโดยวัฒนธรรมและคงอยู่ด้วยเทคโนโลยีของสื่อ การสร้างองค์ความรู้เรื่องความทรงจำจึงต้องอาศัยสหวิทยาการมากกว่าใช้ศาสตร์แขนงใดแขนงหนึ่ง ความทรงจำศึกษาจึงเติบโตในประวัติศาสตร์ สังคมวิทยา มานุษยวิทยา จิตวิทยา ปรัชญา วรรณกรรมศึกษา สื่อศึกษา วิจิตรศิลป์ พิพิธภัณฑวิทยา หรือแม้แต่ประสาทวิทยาศาสตร์ ซึ่งนักวิชาการสนใจผลการศึกษาที่เป็นไปได้จากการแลกเปลี่ยนระหว่างศาสตร์ (Olick 2016 : 44) อย่างไรก็ตาม การสืบสาวการเดินทางของความทรงจำภายในตนเองและระหว่างศาสตร์แขนงต่าง ๆ ต้องพิจารณาจากประวัติศาสตร์ของศาสตร์แขนงนั้น ๆ ในบริบทของชาตินั้น ๆ (Olick 2016 : 45) บทความนี้ได้พยายามสืบสาวประวัติศาสตร์ของ “การศึกษาวรรณกรรมกับประวัติศาสตร์” แล้วในหัวข้อก่อนหน้า ในหัวข้อนี้ จะสำรวจงานวิจัยในสาขาวิชาต่าง ๆ ในประเทศไทยที่ถือว่า “ก้าวหน้า” กว่าวรรณกรรมศึกษาในแง่การศึกษาความทรงจำ

แต่เพียงสังเขปก่อนที่จะชี้ให้เห็นว่าองค์ความรู้จากต่างศาสตร์เหล่านี้จะช่วยพัฒนาการศึกษา “วรรณกรรมกับประวัติศาสตร์” ในประเทศไทยได้อย่างไร

ความมั่งคั่งของความรู้ที่สร้างขึ้นในพื้นที่สาขาวิชาประวัติศาสตร์ นอกจากผลงานจำนวนมากของนิธิ เอียวศรีวงศ์ที่รวบรวมจากงานเขียนในทศวรรษ ๒๕๓๐ ที่กล่าวถึงไปแล้วนั้นยังมีงานศึกษาที่ใช้แนวคิด “ความทรงจำสังคม” (social memory) อันเป็นหัวใจของความทรงจำร่วมรวมอยู่ในหนังสือ *Cultural Crisis and Social Memory : Modernity and Identity in Thailand and Laos* (Tanabe and Keyes [eds.] 2002) ความโดดเด่นของหนังสือเล่มนี้คือการใช้แนวคิดเรื่องความทรงจำร่วมกับแนวคิดเรื่อง “habitus” ของปิแยร์ บูร์ดิเยอ (Pierre Bourdieu) โดยเน้นว่าการเกิดขึ้นและความเปลี่ยนแปลงของความทรงจำถูกผลักดันด้วยภาวะสมัยใหม่ซึ่งนำไปสู่ความเปลี่ยนแปลงของมโนทัศน์เรื่องชาติและการรับรู้ความเป็นไทย ผลงานที่น่าสนใจคือการศึกษาความทรงจำจากเหตุการณ์ ๖ ตุลาฯ ๒๕๑๙ ของธงชัย วินิจจะกูลที่ได้กล่าวถึงไปแล้ว เรื่องอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารีที่กลับมาอีกครั้งหลังจากกรณีพิพาทเรื่องหนังสือ *การเมืองในอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี* (๒๕๓๘) ของสายพิณ แก้วงามประเสริฐ ที่ผู้เขียนตั้งคำถามกับการเมืองเรื่องประวัติศาสตร์และความทรงจำที่อยู่เบื้องหลังการก่อสร้างและพิธีกรรมที่อยู่แวดล้อมอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารีที่จังหวัดนครราชสีมา* ตลอดจนอนุสาวรีย์รวมทั้งความทรงจำในเมืองแม่ฮ่องสอนที่สัมพันธ์กับอนุสาวรีย์พระยาสิงหนาทราชา อาจกล่าวได้ว่าหนังสือเล่มนี้เป็นผลงานที่เปล่งเสียงการศึกษาอดีตในประเทศไทยผ่านมุมมองความทรงจำศึกษาอย่างเป็นระบบมากที่สุด โดยได้รวมผลงานของนักวิชาการที่มาจากหลายสาขาวิชาทั้ง สังคมศาสตร์และประวัติศาสตร์ ซึ่งช่วยยืนยันสถานะของความทรงจำศึกษาในฐานะสหวิทยาการได้อย่างดี

* สายพิณเสนอว่าอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารีถูกใช้เป็นเครื่องมือทางการเมืองหลังเหตุการณ์กบฏบวรเดช จากคำโปรยในหน้าปกหนังสือที่ตั้งคำถามกับการเมืองจริงของท้าวสุรนารีเป็นเหตุให้สายพิณได้รับคำสั่งให้ย้ายออกจากพื้นที่ภายใน ๒๔ ชั่วโมง ถูกประท้วงและถูกข่มขู่ คุรายละเอียดเพิ่มเติมในธนาพล อิวสกุล (๒๕๔๙ : ๑๓๔-๑๗๔) กรณีของสายพิณเป็นตัวอย่างที่ดีที่สุดตัวอย่างหนึ่งของการปะทะกันระหว่างความทรงจำกับประวัติศาสตร์ ที่ความทรงจำมีสถานะศักดิ์สิทธิ์สัมพันธ์และสร้างอัตลักษณ์ของกลุ่มชน ในขณะที่ประวัติศาสตร์เป็นสิ่งที่เข้ามาตรวจสอบความจริงแท้ของความทรงจำ

พลังผลักดันอีกกระแสหนึ่งนอกเหนือจากประวัติศาสตร์ที่ส่งผลกระทบต่อความทรงจำศึกษาในประเทศไทยคือ ความทรงจำในมือนักสังคมวิทยา นักมานุษยวิทยาและนักคติชนวิทยาซึ่งความสนใจบางประการเหลื่อมซ้อนกับความสนใจของนักวรรณกรรมศึกษา ตัวอย่างงานศึกษาในกลุ่มนี้คืองานวิจัยด้านสังคมวิทยาของสุดารัตน์ มุสิกวงค์ (Musikawong 2006) เรื่อง *Mediating Memories of the 1970s in Thai Cultural Production* ในวิทยานิพนธ์เรื่องนี้สุดารัตน์ศึกษาความทรงจำจากเหตุการณ์เดือนตุลาฯ ที่ปรากฏใน “พื้นที่ความทรงจำ” ประเภทต่าง ๆ เป็นต้นว่าภาพยนตร์ วรรณกรรม และงานทัศนศิลป์ โดยให้ความสำคัญแก่วาทกรรมศิลปะเพื่อชีวิต นอกจากนั้นยังใช้แนวพินิจเชิงชาติพันธุ์วรรณา (ethnographic approach) ในพิธีกรรมรำลึกรวมทั้งการเก็บข้อมูลจากความทรงจำส่วนบุคคลด้วย งานศึกษาเรื่องนี้จึงนับว่าเป็นผลงานที่ “ครบวงจร” แต่ไม่แพร่หลายนักในวงวิชาการไทย

ความสนใจของสุดารัตน์คล้ายคลึงกับงานศึกษาในสาขามานุษยวิทยาเรื่อง *เรื่องเล่าจากสหาย : รูปแบบและการปรากฏตัวของความทรงจำร่วมจากชุมชนอดีตแนวร่วม พคท. ของ อังกูร หงษ์คณานุเคราะห์* (๒๕๕๒) วิทยานิพนธ์เรื่องนี้ศึกษาเรื่องเล่าความทรงจำของอดีตแนวร่วมของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย โดยให้ความสำคัญแก่การรำลึกเรื่องเล่าทั้งในขณะร่วมขบวนการและการประนีประนอมกับความทรงจำหลังการล่มสลายของพรรค อังกูรถักทอความทรงจำในรูปแบบเรื่องเล่าเข้ากับพิธีกรรมรำลึกและอนุสรณ์สถานในฐานะพื้นที่ความทรงจำ ทำให้เห็นการปรับตัวและคงอยู่ของความทรงจำในบริบทที่เปลี่ยนแปลงไป ในงานศึกษาเรื่องนี้อังกูรใช้แนวคิดความทรงจำร่วมเป็นหลัก ในปีเดียวกันยังปรากฏวิทยานิพนธ์ที่ต่อมาพิมพ์เป็นหนังสือเรื่อง *ถึงแดง : การซ่อมสร้างประวัติศาสตร์และความทรงจำหลอนในประเทศไทย ของจุฬารัตน์ ดำรงวิถีธรรม* (๒๕๕๒) ๒๕๕๙) ที่ผสมผสานแนวคิดความทรงจำร่วมกับแนวคิดว่าด้วยเรื่องเล่าเพื่อศึกษาความทรงจำเกี่ยวกับความรุนแรงของรัฐไทยที่กระทำต่อคนในพื้นที่จังหวัดพัทลุงในช่วงที่มีการปราบปรามคอมมิวนิสต์ภาคใต้ ผลการศึกษาพบว่าเรื่องเล่าความทรงจำดำรงอยู่ในชุมชนความทรงจำผ่านเครือข่ายความหมายของกิจกรรมรำลึก อนุสาวรีย์ และเรื่องเล่าความทรงจำหลากหลายสำนวน

มรดกทางความคิดของ *Cultural Crisis and Social Memory: Modernity and Identity in Thailand and Laos* แสดงตนในงานวิจัยเรื่อง “ความตายของจรัล มโนเพ็ชร :

๖๘ นันทนัย ประสานนาม

ความทรงจำและกิจกรรมรำลึกในสังคมล้านนา” ของ เปรมวดี กิรวาทी (๒๕๕๒) อันเป็นบทความที่มาจากวิทยานิพนธ์สาขาพัฒนาสังคม แต่หากพิจารณาจากวิธีวิทยาแล้วน่าจะสงเคราะห์ให้อยู่ในสาขาสังคมวิทยาได้ จุดเด่นของงานวิจัยเรื่องนี้คือการศึกษาค้นคว้าความทรงจำเกี่ยวกับบุคคลสำคัญที่มีชื่อ “บุคคลในประวัติศาสตร์” ข้อค้นพบสำคัญคือเรื่องเล่าเกี่ยวกับจรัล มโนเพ็ชรยังคงถูกขับขานผ่านกิจกรรมรำลึกและบทเพลงของเขาที่ผูกอยู่กับอัตลักษณ์ล้านนา ความทรงจำเกี่ยวกับจรัลที่ถูกบริโภคผ่านผัสสะทั้งของคนในและคนนอกวัฒนธรรมล้านนาเปิดพื้นที่ใหม่ให้แก่ความเคลื่อนไหวทางสังคมในบริบทล้านนา ร่วมสมัย แสดงให้เห็นว่าอดีตถูกสร้างเพื่อรับใช้ปัจจุบันอย่างไร

การศึกษาความทรงจำในท้องถิ่นยังเห็นได้จากตัวอย่างงานในสาขาศิลปะศึกษา เรื่อง คติชนเกี่ยวกับขุนแผนในจังหวัดกาญจนบุรีและสุพรรณบุรี ของ พัชนียา บุญนาค (๒๕๕๕) ที่ศึกษาความทรงจำเรื่องขุนแผนในข้อมูลคติชนประเภทต่าง ๆ เช่น ชื่อสถานที่ รูปเคารพ และวัตถุมงคล รวมทั้งแสดงให้เห็นว่าความทรงจำเรื่องดังกล่าวมีส่วนในการสร้างอัตลักษณ์ชุมชนอย่างไร ทั้งยังอธิบายว่ามีกระบวนการถ่ายทอดความทรงจำและการปรับตัวของความทรงจำอย่างไรในบริบทของอุตสาหกรรมสร้างสรรค์ (creative industry) ที่เชื่อมโยงในปัจจุบันงานศึกษาของพัชนียาเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนของการใช้แนวคิดเรื่องความทรงจำร่วมกับการศึกษาเรื่องเล่า อย่างไรก็ตาม แม้งานศึกษาเรื่องนี้จะดำเนินการภายใต้ร่มของสาขาวิชาภาษาไทย ในฐานะศาสตร์สาขาวิชาที่เป็นฐานของวรรณกรรมศึกษาในประเทศไทยโดยตรง แต่ประเด็นที่พัชนียานำมาศึกษาเป็นสิ่งที่กระทำได้ในสาขา “คติชนวิทยา” ซึ่งยังคงถูกวางว่าเป็นแขนงย่อยของสาขาวิชาภาษาไทย งานของพัชนียาจึงไม่ได้ประกาศตนในฐานะโครงการด้านวรรณกรรมศึกษา

การศึกษาความทรงจำที่ผูกอยู่กับความทรงจำเชิงวัตถุ (material memory) พิจารณาได้จากงานวิจัยบางเรื่องในสาขามานุษยวิทยา สาขาประวัติศาสตร์ศิลปะ และ มรดกศึกษา ตัวอย่างแรกที่สมควรกล่าวถึงคือ วิทยานิพนธ์เรื่อง พิพิธภัณฑสถานสงครามในจังหวัดกาญจนบุรี : การสร้างพื้นที่และความทรงจำ (๒๕๕๘) ผลการศึกษาพบว่า พิพิธภัณฑสถานสงครามที่สร้างโดยคนไทยและชาวต่างชาตินำเสนอโทนเสียงของการเล่าความทรงจำที่แตกต่างกัน โดยเฉพาะพิพิธภัณฑสถานที่สร้างโดยชาวต่างชาติเน้นสถานะของเหยื่อและผู้พ่ายแพ้ เรื่องเล่าจากพิพิธภัณฑสถานยังสอดคล้องกับพิธีกรรมรำลึกในวัน “Anzac Day” และงานสัปดาห์สะพานข้ามแม่น้ำแควด้วย ส่วนตัวอย่างงานศึกษาในสาขา

ประวัติศาสตร์ศิลปะคือ “แผ่นดินไทยได้ร่วมพระบารมี : อนุสาวรีย์อันเนื่องมาแต่การต่อสู้กับคอมมิวนิสต์ในภาคเหนือตอนบนกับปฏิบัติการสร้างความทรงจำของรัฐไทย” ของ ธนาวิ ไชติประดิษฐ์ (๒๕๕๙) โครงการนี้มุ่งศึกษาอนุสาวรีย์ที่สร้างโดยรัฐ ผู้วิจัยพบว่า “อนุสาวรีย์เหล่านี้ได้กำหนดขอบเขตพื้นที่ของชาติและเขียนซ่อมเส้นพรมแดนที่แห้ววันจากการประกาศอิสรภาพของพวกคอมมิวนิสต์ขึ้นมาใหม่” (ธนาวิ ไชติประดิษฐ์ ๒๕๕๙ : ๒๙๙)

โครงการที่ศึกษา “พื้นที่ความทรงจำ” ในสาขามรดกศึกษารวมพิมพ์อยู่ในหนังสือ *Heritage and Identity in Contemporary Thailand : Memory, Place and Power* (2017) เขียนร่วมและบรรณาธิการโดยรอส คิง (Ross King) หนังสือเล่มนี้ประสบความสำเร็จในการขยายขอบเขตศึกษาไปสู่พื้นที่ความทรงจำในภูมิภาคต่าง ๆ ของไทย จาก สุโขทัย ๗๑ ถึงโพธารามและเชียงใหม่ เน้นอนว่าแนวคิดที่เป็นกระดูกสันหลังของหนังสือเล่มนี้คือแนวคิดพื้นที่ความทรงจำของปีแยร์ โนรา ที่ผสมผสานกับความคิดเรื่องชาติและชุมชนจินตกรรม (imagined communities) ในหนังสือคลาสสิกของเบนเนดิกต์ แอนเดอร์สัน (1983) ๒๕๕๒) ข้อค้นพบเสนอว่าการให้ความหมายพื้นที่ความทรงจำเปลี่ยนแปลงตามบริบทกาลเวลาและสังคม ซึ่งปัจจุบันบางพื้นที่ถูกใช้ในเชิงพาณิชย์และอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว

จากการทบทวนผลงานที่เกี่ยวข้องกับความทรงจำของนักวิชาการจากสาขาวิชาต่าง ๆ ในประเทศไทย ทำให้เห็นความ “ก้าวหน้า” ที่มากกว่าการศึกษาความทรงจำในพื้นที่วรรณกรรมศึกษา จึงไม่น่าแปลกใจเลยว่า ผลงานที่ประกาศตนว่าศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างความทรงจำจึงปรากฏเป็นครั้งแรกในการประชุมวิชาการระดับชาติเครือข่ายประวัติศาสตร์ มานุษยวิทยา และสังคมวิทยาภาคใต้ ครั้งที่ ๒ หัวข้อ “ศาสตร์แห่งการจำ ศิลป์แห่งการลืม” จัดระหว่างวันที่ ๒๕-๒๗ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๕๙ แม้ว่าจะมีผลงานที่ใช้วรรณกรรมเป็นข้อมูลศึกษาสามเรื่อง แต่เรื่องหนึ่งเป็นผลงานที่มาจากสาขาประวัติศาสตร์ ในที่นี้จึงขอยกกรณีจากผลงานของนักวิชาการที่ผ่านการสอนเรียนด้านวรรณกรรมไทยโดยตรง ได้แก่ “นวนิยายเรื่อง มีเมฆบ้างเป็นบางวัน : การพินิจด้วยกระบวนการค้นหลังอาณานิคม” ของ ธงชัย แซ่เจี๋ย (๒๕๕๙) และ “‘กวีวิวัฒน์’ : ความทรงจำและการเมืองของความทรงจำเรื่องการเมืองไทย พุทธศักราช ๒๕๕๗ ในกวีนิพนธ์” ของอาทิตย์ ศรีจันทร์ (๒๕๕๙)

ผลงานเรื่องแรกศึกษานวนิยายในโครงการวรรณกรรมเพื่ออาเซียนของประภัสสร เสวิกุล พิมพ์เผยแพร่ใน พ.ศ. ๒๕๕๕ มีเมฆบ้างเป็นบางวัน เล่าประวัติศาสตร์ฟิลิปปินส์ ผ่านบันทึกของสตรีชาวฟิลิปปินส์ ที่ผู้ศึกษาเน้นว่าเป็น “ความทรงจำร่วมของฟิลิปปินส์ ในมุมมองของคนไทย” โดยผู้วิจัยพยายามใช้กระบวนการค้นหาลังอภานานิคมศึกษานวนิยาย เรื่องนี้ตามที่ได้ให้สัญญาไว้ในชื่อบทความ ที่นำต้นตอคืออดีตของชาติฟิลิปปินส์ที่ไทยนำมาเล่าใหม่กลับแฝงความรู้สึกเหนือกว่าของชาติไทย ซึ่งอาจนำไปสู่การวิพากษ์ว่าทรมานว่าด้วยประชาคมอาเซียนได้ด้วย ในขณะที่ผลงานเรื่องหลังศึกษากวีนิพนธ์ที่รวมพิมพ์ใน พ.ศ. ๒๕๕๗ กวีนิพนธ์ในหนังสือเล่มนี้เป็นผลงานของกวีที่มีชื่อเสียงหลายคนที่เข้าร่วมในการเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่ม กปปส. ใน พ.ศ. ๒๕๕๗ ผู้ศึกษาย้ำว่า “ความทรงจำที่ถูกสร้างขึ้นโดยบรรดานักเขียนและกวีเหล่านี้ สำหรับผู้เขียนแล้วจึงไม่เป็นอะไรมากไปกว่าการพยายามแสวงหาที่ยืนทางประวัติศาสตร์ให้กับการต่อสู้ของตนเอง” (อาทิติย์ ศิริจันทร์ ๒๕๕๗ : ๓๙๔)

ผลงานด้านวรรณกรรมศึกษาเรื่องล่าสุดที่น่าสนใจอีกเรื่องหนึ่งคือบทความ “Life during Wartime and Memories of World War II in the Thai Novel, *Chungking Sexpress*” ของ หัตถกาญจน์ อารีศิลป์ (Areesilp 2016) ที่ศึกษานวนิยายของอนุสรณ์ ติปยานนท์ เรื่อง *จุงกิงเซ็กซ์เพรส* (๒๕๕๘) บทความชี้ให้เห็นว่า นวนิยายสามารถนำเสนอสารทางมนุษยธรรมและรื้อฟื้นความทรงจำผ่านโครงเรื่องหลักและรองอันซับซ้อน โดยนำเสนอเรื่องโสเภณีที่ถูกลี้ภัยในประวัติศาสตร์สงครามโลกครั้งที่สอง ทฤษฎีหลักที่ใช้ในบทความคือศาสตร์แห่งเรื่องเล่า บทความเรื่องนี้ตีพิมพ์ในวารสาร *Asian Review* ของสถาบันเอเชียศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จึงกล่าวได้ว่าตำแหน่งแห่งที่ของงานศึกษาชิ้นนี้ไม่ได้ปรากฏในพื้นที่กระแสหลักของวรรณกรรมศึกษาในประเทศไทยเช่นเดียวกัน

ข้อสังเกตจากการประมวลโครงการความทรงจำหลากหลายสาขาทำให้พบว่าความทรงจำที่นักวิชาการในประเทศไทยสนใจคือเหตุการณ์ในอดีตที่คนรุ่น “ประจักษ์พยาน” ของเหตุการณ์นั้นยังหลงเหลืออยู่ เพราะการใช้ประวัติศาสตร์บอกเล่าหรือวิธีการแบบชาติพันธุ์วรรณายังคงเป็นวิธีที่นิยมมากอยู่ เหตุผลที่น่าจะเป็นไปได้อีกประการหนึ่งคือ เหตุการณ์ในอดีตอันห่างไกลมักกลายเป็นข้อมูลของ “นักประวัติศาสตร์” ไปหมดแล้ว สิ่งที่ยังหลงเหลือจากเหตุการณ์นั้นมักเป็นหลักฐานลายลักษณ์ที่ถูกวิพากษ์โดยวิธีการทางประวัติศาสตร์ นักวิชาการที่สนใจศึกษาความทรงจำจากเหตุการณ์ยุคใกล้มัก

สนใจ “เสียงที่หลากหลาย” ของความทรงจำ หรือเครือข่ายความทรงจำที่ผูกโยงขึ้นมา จากเรื่องเล่าและพื้นที่ความทรงจำอื่น ๆ ในขณะที่ความทรงจำจากเหตุการณ์ในอดีตที่ไม่เหลือประจักษ์พยานแล้วมักถูกตั้งสมมติฐานว่าสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ของประเทศไทย เป็นไปดังทฤษฎีของปิแยร์ โนรา ที่เสนอว่าพื้นที่ความทรงจำเกิดขึ้นเมื่อสภาพแวดล้อมทางความทรงจำจริง ๆ ไม่หลงเหลืออยู่แล้ว โดยพื้นที่ความทรงจำส่วนใหญ่ผูกโยงกับความทรงจำแห่งชาติ (national memory) (Nora 1989 : 7)

แม้ผู้เขียนบทความจะเชื่อว่าความทรงจำศึกษาสมควรเป็นโครงการสหวิทยาการ แต่สิ่งทีคิดว่าเป็นปัญหาขัดข้องคือ ในขณะที่สาขาวิชาอื่น เช่น ประวัติศาสตร์ สังคมวิทยา หรือมรดกศึกษา ได้ผสมผสานความทรงจำศึกษาเข้ากับศาสตร์สาขาวิชาดั้งเดิมของตนเองได้ แต่รูปการณ์ดังกล่าวยังไม่ปรากฏชัดในพื้นที่ของการศึกษาวรรณกรรมกับประวัติศาสตร์ในประเทศไทย ในหัวข้อต่อไป จึงจะเสนอให้เห็นว่า ความทรงจำศึกษาจะช่วยทำให้เกิดแง่มุมใหม่ในข้อค้นพบเดิมของโครงการศึกษาวรรณกรรมกับประวัติศาสตร์ที่มีมาก่อนหน้าได้อย่างไร

ความทรงจำศึกษาเพื่อการศึกษาวรรณกรรมไทย

จากการสำรวจตัวอย่างงานศึกษาในทั้งสองหัวข้อข้างต้น อาจกล่าวได้ว่าหัวข้อแรกเป็นการนำเสนอภาพรวมของการศึกษาวรรณกรรมกับประวัติศาสตร์ในประเทศไทย และข้อจำกัดต่าง ๆ ส่วนหัวข้อที่สองเป็นการนำเสนอความเป็นไปได้โดยอาศัยการพิจารณาความเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นในศาสตร์แขนงอื่น ในมุมมองความทรงจำศึกษา วรรณกรรมในฐานะงานศิลปะทำหน้าที่ในการก่อรูปความคิดที่มีต่ออดีตของบุคคล (Rigney 2016 : 73) วรรณกรรมจึงไม่ได้มีสถานะ “ถูกกระทำ” ในความหมายที่ว่า ทำหน้าที่เพียงสะท้อนภาพของอดีตที่เกิดขึ้นไปแล้ว แต่มีสถานะของ “ผู้กระทำ” ต่อปรากฏการณ์ในการรับรู้อดีตของสังคมนั้น ๆ ในที่นี้ขอจำแนกข้อควรจำในการศึกษาวรรณกรรมกับประวัติศาสตร์ผ่านมุมมองความทรงจำศึกษาไว้สองประการดังนี้^๖

^๖ ยังมีนักวิชาการให้ความสำคัญแก่ความทรงจำในการศึกษาวรรณกรรมกับประวัติศาสตร์ในแนวทางอื่น ๆ อีก ดูเพิ่มเติมใน Southgate (2014 : 72-97)

๑. ความทรงจำในวัฒนธรรมวรรณศิลป์

ในชั้นแรกขอเสนอให้กลับมาหาตัวบทวรรณกรรมก่อน ในการศึกษาวรรณกรรมที่นำเสนอความทรงจำจากเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์หรือความทรงจำร่วมของไทย ผู้ศึกษาพึงสนใจมิติทางสุนทรียะของวรรณกรรมที่มีส่วนในการทำให้ความทรงจำที่อยู่ในวรรณกรรมเรื่องนั้น ๆ ถ่างทอดออกไปในวงกว้าง (Rigney 2016 : 73) พึงระลึกว่าวรรณกรรมเป็นผลผลิตของชนบการปะพันธ์ที่บ่มเพาะอยู่ภายในประเภทวรรณกรรม (genre) นั้น ๆ อย่างไรก็ตาม ประเภทวรรณกรรมที่กล่าวถึงในที่นี้มีได้หมายถึงการแบ่งประเภทอย่างกว้างเป็นสารคดีและบันเทิงคดี หรือร้อยแก้วและร้อยกรอง ทว่าหมายถึง นวนิยายอิงประวัติศาสตร์ ล้านนายคณวกรรมกับสยาม นวนิยายอิงประวัติศาสตร์การเสียดังครืออยุธยาครั้งที่สอง นวนิยายบอกเล่าเหตุการณ์กบฏบวรเดช กวีนิพนธ์บันทึกเหตุการณ์เดือนตุลาฯ นวนิยายสงครามโลกครั้งที่สอง ในฐานะประเภทวรรณกรรม เพราะมีความเป็นไปได้สูงว่า ในการสร้างสรรค์วรรณกรรมเรื่องหนึ่ง วรรณกรรมเรื่องนั้นมีได้ “อิง” เฉพาะประวัติศาสตร์จากเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่ง แต่ยั้ง “อิง” กับวรรณกรรมอิงเหตุการณ์นั้น ๆ ที่ถูกเขียนขึ้นมาก่อนด้วย

ยกตัวอย่างเช่นนวนิยายสงครามโลกครั้งที่สองหลายเรื่องที่เขียนขึ้นหลัง พ.ศ. ๒๕๐๘ ได้พยายามสร้างบทสนทนากับ *คู่กรรม* ของทมยันตี ซึ่ง *คู่กรรม*เอง ก็นำพิจารณาในแง่บทสนทนาที่มีต่อ *เมืองนิมิตร* ของเรียมเอง (เริ่มพิมพ์เป็นตอนระหว่าง พ.ศ. ๒๔๙๖-๒๔๙๗) ในแง่การสร้างตัวละคร “ญี่ปุ่นหัวใจไทย” ซึ่งหากสืบสาวไปไกลกว่านั้นก็อาจจะพบว่าตัวละครเอกชายชาวต่างชาติที่มีหัวใจเป็นไทยและต้องประสบความพินาศในบั้นปลายเพราะความรักนั้นปรากฏตั้งแต่บทละคร *เลือดสุพรรณ* ของหลวงวิจิตรวาทการ (แสดงครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๙) แล้ว ในการศึกษา *จุงกิงเช็ทซ์เพรส* ของอนุสรณ์ ติปยานนท์ที่ปรากฏในงานของหัตถกาญจน์ อารีศิลป์ (2016) จึงน่าสนใจขยายผลว่า นวนิยายเรื่องนี้วางตัวเองอย่างไรลงในเครือข่ายตัวบทของวรรณกรรมประเภทเดียวกัน^๗

อีกกรณีหนึ่งคือการศึกษากรวีนิพนธ์บันทึกการเคลื่อนไหวกทางการเมืองของกลุ่ม กปปส. ของอาทิตย์ ศรีจันทร์ (๒๕๕๙) ด้วยเหตุที่ว่าเป็นงานเขียนของกวีหลายคน และหลายคนในจำนวนนั้นสร้างสรรค์ผลงานอย่างต่อเนื่องผ่านเหตุการณ์เดือนตุลาฯ มาก่อน

^๗ ศึกษานวนิยายที่บอกเล่าเหตุการณ์สงครามโลกครั้งที่สองเพิ่มเติมได้ใน สุพรรณิ กาญจนันฐิติ (๒๕๒๗-๒๕๒๘ : ๔๙-๗๒); ประคอง เจริญจิตรกรรม (๑๙๙๑ : ๖-๑๓)

เช่น เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ ผู้เขียนรวมกวีนิพนธ์ *เพียงความเคลื่อนไหว* (รวมพิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๕๑๗) จึงควรวิเคราะห์ด้วยว่า *กวีวิวัฒน์* มีบทสนทนาอย่างไรกับชนบท การประพันธ์ของกวีนิพนธ์บันทึกเหตุการณ์การเคลื่อนไหวทางการเมือง หรือกล่าวให้กว้างกว่านั้นคือ “กวีนิพนธ์การเมือง” เพราะในบทความเรื่องดังกล่าวเองก็แนะนำ “กวีนิพนธ์ยุคสมัยหนึ่งอาจส่งอิทธิพลให้แก่กวีนิพนธ์ในยุคถัดไป” (อาทิตย์ ศรีจันทร์ ๒๕๕๙ : ๓๔๒) แต่ยังไม่ได้แสดงให้เห็นว่าชนบทการประพันธ์มีศักยภาพในการ “เชื่อม” *กวีวิวัฒน์* เข้ากับงานรุ่นก่อนอย่างไร ซึ่งหากทำได้ อาจพิสูจน์ได้ว่าชุมชนกวีพยายามยกระดับการเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่ม กปปส. ให้มีความสำคัญทัดเทียมกับการเคลื่อนไหวทางการเมืองครั้งอื่นที่อยู่ในความทรงจำร่วมของผู้อ่านชาวไทยหรือชาวไทยโดยรวมและยังหมายถึงการสร้างสนทนากับงานศึกษาที่มีมาก่อนหน้าด้วย เช่น การศึกษากวีนิพนธ์บันทึกเหตุการณ์เดือนตุลาฯ ของ วิริศรา อนันตโท (๒๕๔๗) ทั้งนี้หากพบว่าไม่มีความสัมพันธ์กันอย่างมีนัยสำคัญก็น่าจะเป็นการพิสูจน์ลักษณะเฉพาะของรวมกวีนิพนธ์เล่มนี้ได้อีกทางหนึ่ง

กรณีนวนิยาย *มีเมฆบ้างเป็นบางวัน* ในการศึกษาควรสังวรวนวนิยายเรื่องนี้ับเป็นการกลับมาของ “วรรณกรรมนักเรียนฟิลิปปินส์” ที่เคยปรากฏในวงวรรณกรรมไทยในปลายทศวรรษ ๒๕๔๐ เช่นงานของ วิดต์ สุทธเสถียร อิศรา อมันตกุล และเจอด สรคุปต์ (อาทิตย์ เจียมรัตติัญญู ๒๕๕๘ : ๒๙๔-๒๙๕) เช่นเดียวกับการพินิจผลงานกรณีศึกษาก่อนหน้า นอกจากนั้นแล้ว ในการศึกษาความทรงจำจากมุมมองวัฒนธรรมวรรณศิลป์ “ลายเซ็นนักประพันธ์” หรืออัตลักษณ์ด้านการประพันธ์ของนักประพันธ์ก็เป็นสิ่งที่ต้องนำมาพิจารณาด้วย ก่อนที่จะสรุปว่า *มีเมฆบ้างเป็นบางวัน* นำเสนอประวัติศาสตร์ฟิลิปปินส์ผ่านมุมมองของไทยที่มองว่าชาติตนเองเหนือกว่า (ธงชัย แซ่เจี๋ย ๒๕๕๙ : ๒๖๗) ที่น่าคิดก็คือ นวนิยายเรื่องนี้เป็นผลผลิตของไพรัชนิยาย (exotic novel) ของประภัสสร เสวิกุลอย่างไร ความแปลกแตกต่างอันเย้ายวนใจของฟิลิปปินส์เหมือนคล้ายหรือแตกต่างกับภูมิภาคอาหรับที่นำเสนอในนวนิยายของประภัสสร ซึ่งจะนำไปสู่ข้อวินิจฉัยว่าความทรงจำร่วมของไทยเกี่ยวกับฟิลิปปินส์สร้างจากมุมมองที่เหนือกว่าหรือเป็นเพราะลายเซ็นนักประพันธ์ที่เข้ามากำหนดการประกอบสร้างความทรงจำดังกล่าว

อีกกรณีหนึ่งคืองานเขียนในประเภทนวนิยายอิงประวัติศาสตร์ล้านนา ยุคผนวก รวมกับสยาม แม้ความเป็นคนในหรือคนนอกของนักประพันธ์จะสำคัญมากก็จริง (นัยนา

๗๔ นันทนัย ประสานนาม

ครุฑเมือง ๒๕๔๗) แต่ลายเซ็นนักประพันธ์ก็สำคัญไม่แพ้กัน เช่น การพิจารณางานเขียนในกลุ่มนักเขียนที่เป็น “คนใน” (สังคมนักพัฒนธรรมล้านนา) ด้วยกันระหว่าง อ.ไชย วรศิลป์ กับมาลา คำจันทร์ ก็จะทำให้พบว่างานเขียนของมาลา คำจันทร์โดดเด่นในการใช้ตำนานท้องถิ่น วรรณกรรมท้องถิ่น รวมทั้งสถานะของนักประพันธ์เองที่เป็นนักวิชาการท้องถิ่น สิ่งเหล่านี้ย่อมมีส่วนในการหลอมสร้าง “ความทรงจำพื้นถิ่น” (vernacular memory) ในตัวบทวรรณกรรม ที่แตกต่างกับงานในกลุ่มนักประพันธ์คนในด้วยกัน ตลอดจนมีส่วนในการโต้กลับความทรงจำที่สร้างจากนักประพันธ์ที่เป็นคนนอกพัฒนธรรมล้านนา กรณีนี้อาจเชื่อมโยงกับปฏิบัติการความทรงจำพื้นถิ่นล้านนาในพื้นที่อื่น ๆ ได้ด้วย (เปรมวดี กิรวาทิ ๒๕๕๒) การสร้างสะพานระหว่างวัฒนธรรมวรรณศิลป์กับวัฒนธรรมความทรงจำ (memory culture — กล่าวอย่างง่ายคือภาคปฏิบัติต่าง ๆ ของความทรงจำในสังคม) ในรูปการณีนี้นำมาปรากฏในหัวข้อต่อไป

๒. วรรณกรรมในวัฒนธรรมความทรงจำ

หลังจากกลับไปหาตัวบทวรรณกรรมแล้ว ขั้นที่สองคือ ถอยห่างจากวรรณกรรมแล้วพิจารณาในภาพกว้างว่า ในฐานะตัวบทความทรงจำ (memory text) หรือพื้นที่ความทรงจำ วรรณกรรมถูกสร้างและดำรงอยู่อย่างไรท่ามกลางตัวบทความทรงจำอื่น เช่น จดหมายเหตุ แบบเรียน พิธีกรรมรำลึก อนุสาวรีย์ และพิพิธภัณฑสถาน โดยเฉพาะความทรงจำเรื่องเดียวกันที่เล่าในตัวบทความทรงจำต่างกันวิธีวิทยาดังกล่าวจะเห็นได้จากผลงานศึกษาทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาที่น่าเสนอไปก่อนหน้านี้ งานเหล่านั้นศึกษาการเดินทางของเรื่องเล่าความทรงจำผ่านพื้นที่ความทรงจำอันหลากหลาย โดยพิเคราะห์ให้เห็นว่าเรื่องเล่าเหล่านั้นทั้ง “ประสานเสียง” หรือ “โต้กลับ” เรื่องเล่าในพื้นที่ความทรงจำอื่น ๆ อย่างไร เป็นต้นว่า กรณีเรื่องเล่าของขบวนการคอมมิวนิสต์ในประเทศไทย ทั้งในฐานะผู้ต่อสู้เพื่อสังคมที่ดีกว่าและในฐานะเหยื่อความรุนแรงของรัฐ (อังกูร หงษ์คณาณูเคราะห์ ๒๕๕๒; จุฬารัตน์ ดำรงวิถีธรรม ๒๕๕๙) หรือเรื่องเล่าของบุคคลผู้ผ่านเหตุการณ์การสังหารหมู่ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙ (Winichakul 2002; Musikawong 2006)

ในประเด็นนี้ยกตัวอย่างได้จาก มีเมฆบ้างเป็นบางวัน ของประภัสสร เสวิกุล เราจะเข้าใจความทรงจำร่วมของไทยเรื่องประวัติศาสตร์พิลิปปีนส์อย่างชัดเจนได้ก็ต่อเมื่อกลับไปหาความทรงจำทางการในแบบเรียนวิชาประวัติศาสตร์หรือสังคมศึกษาของไทย (ระดับชั้นที่อยู่ในการศึกษาภาคบังคับในแต่ละยุคสมัย) โดยต้องสืบสาวว่า ไทยเริ่มผนวก

ประวัติศาสตร์ฟิลิปปินส์เข้าสู่ความทรงจำทางการเมื่อใด ก่อนหน้านั้นมีความทรงจำประเภทอื่นเกิดขึ้นหรือไม่ และทั้งหมดเกิดภายใต้เงื่อนไขทางสังคมการเมืองใด (เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐไทย-ฟิลิปปินส์) เช่นนี้จึงจะพิสูจน์ได้ว่า มีเมฆบังเป็นบางวันเป็นส่วนหนึ่งของความทรงจำร่วมดังกล่าวจริงหากประวัติศาสตร์ในนวนิยายยื่นตามเรื่องเล่าในแบบเรียน แต่หากไม่ ก็อาจวิเคราะห์ได้ว่านวนิยายขัดขึ้นต่อความทรงจำทางการโดยพยายามสร้างความทรงจำขึ้นมาอีกชุดหนึ่งอย่างไร

การศึกษาวรรณกรรมผ่านมุมมองความทรงจำศึกษาจึงควรแสดงให้เห็นศักยภาพของวรรณกรรมในฐานะเครื่องมือของชุมชนความทรงจำ (mnemonic community — กล่าวอย่างง่ายคือกลุ่มคนที่ยึดโยงกันด้วยความทรงจำชุดใดชุดหนึ่งเป็นชุมชนจินตกรรมแบบหนึ่ง) ในการหล่อเลี้ยงความทรงจำร่วม ประเด็นนี้ย่อมสัมพันธ์กับการเลือกตีความศึกษาในแง่ความทรงจำ เพราะวรรณกรรมแต่ละเรื่องมีศักยภาพไม่เท่ากันในการเข้าถึงหรือถูกเข้าถึงโดยคนในวงกว้าง ยกตัวอย่างเช่น วรรณกรรมที่สร้างความทรงจำร่วมเกี่ยวกับกบฏบวรเดช ในงานเขียนกลุ่มนี้ *สี่แผ่นดิน* (เล่ม ๒) ของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ย่อมทรงพลังกว่า *น้ำเงินแท้* ของวินทร์ เลียววาริณ^๔ เพราะ *สี่แผ่นดิน* เผยแพร่ในวงกว้างก่อนและปรากฏในสื่อความทรงจำที่หลากหลาย มีละครโทรทัศน์และละครเวที เป็นอาทิ ทั้งยังมีคุณค่าในสายตาของนักวิจารณ์วรรณกรรมการชี้ให้เห็นความสำคัญของวรรณกรรมในฐานะสถาบัน หรือสถาบันวรรณกรรมในฐานะสถาบันความทรงจำ (mnemonic institution) จะทำให้เห็นจริงได้หรือไม่ นั่นจึงขึ้นอยู่กับการเลือกวรรณกรรมที่เหมาะสมแก่การพิสูจน์ประเด็นดังกล่าวด้วย เช่นเดียวกับการศึกษาความทรงจำร่วมหรือความทรงจำแห่งชาติผ่านพื้นที่ความทรงจำอย่างพิพอกันท์ ย่อมมีเพียงวัตถุที่ถูกจัดแสดงเท่านั้นที่จะมีศักยภาพในการชี้นำความทรงจำของชุมชนความทรงจำได้ (Nora 1989 : 9)

ปีแยร์ โนรา เน้นผลกระทบของพื้นที่ความทรงจำที่มีต่ออารมณ์ความรู้สึกของคนในสังคม โดยเฉพาะการเชื่อมโยงพวกเขาเข้ากับอดีตและอัตลักษณ์ของตนเอง (Nora 1989 : 15) ประเด็นนี้แหลมคมขึ้นมา เพราะการศึกษาวรรณกรรมกับประวัติศาสตร์ในประเทศไทยตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของกระบวนการทัศน์ความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับ

^๔ ศึกษาเรื่องนวนิยายบอกเล่าเหตุการณ์กบฏบวรเดชเพิ่มเติมใน สาลินี มานะกิจ (๒๕๕๙ : ๒๗๙-๓๑๐)

สังคม ทำให้เราสนใจบริบทที่วรรณกรรมถือกำเนิดขึ้นมา รวมทั้งภาพสะท้อนสังคมในวรรณกรรม แต่ไม่มีใครสนใจเท่าใดนักว่าวรรณกรรม “ถูกใช้” อย่างไรโดยชุมชนหรือสถาบัน ความทรงจำ หากกล่าวให้ชัดเจนในมุมมองความทรงจำศึกษาก็คือ ผู้ศึกษาวรรณกรรม พึงพิจารณาเห็นว่าวรรณกรรมเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมรำลึกอย่างไร เช่น การจารึกกวีนิพนธ์ ได้ฐานอนุสาวรีย์ การอ่านกวีนิพนธ์ในพิธีกรรมรำลึก หรือการเขียนวรรณกรรมเพื่อรำลึกถึงบุคคลหรือเหตุการณ์หนึ่ง ๆ เป็นการเฉพาะ (เช่นการที่ขมัยภร แสงกระจ่างเขียนนวนิยายเรื่อง *กุหลาบในสวนเล็ก* ๗ (พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๕๔๙) เพื่อรำลึกถึงศรีบูรพา) และใครคือผู้รับ (audience) ของวรรณกรรมเหล่านั้น งานเขียนเหล่านั้นส่งผลต่อการรับรู้เหตุการณ์หรือบุคคลในอดีตอย่างไร เราอารมณ์ความรู้สึกของคนให้คล้อยตามได้อย่างไร กลุ่มผู้รับวรรณกรรมคือกลุ่มเดียวกันกับกลุ่มคนที่ไปชมภาพยนตร์ที่บอกเล่าอดีตของเหตุการณ์หรือบุคคลนั้น ๆ หรือไม่ หรือเข้าร่วมพิธีกรรมรำลึกรูปแบบอื่นหรือไม่

กรณีนี้ขอยกตัวอย่างเรื่องเล่าประวัติศาสตร์เกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวร ในงานศึกษาของมารศรี สอทิพย์ (๒๕๕๑) ที่ศึกษาทั้งวรรณกรรมและภาพยนตร์โดยให้ความสำคัญแก่บริบทที่เรื่องเล่าประวัติศาสตร์แต่ละชุดปรากฏขึ้น งานศึกษานี้จะสร้างผลกระทบในเชิงความทรงจำศึกษาได้มากขึ้นหากนำไปขยายผลร่วมกับผลงานของอรอุษา สุวรรณประเทศ (๒๕๕๒) เรื่อง *สมเด็จพระนเรศวรมหาราช : พลังขับเคลื่อนเบื้องหลังประชาชาติ* ที่เสนอว่าเรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรมหาราชมีสถานะเป็น “ปรกรณัม” มีความสัมพันธ์กับพิธีกรรมรำลึกของกองทัพไทยและมีความศักดิ์สิทธิ์ปาฏิหาริย์เป็นที่ประจักษ์ของคนจำนวนมาก หากมองในมุมมองความทรงจำศึกษา เรื่องเล่าสมเด็จพระนเรศวรมหาราชมีความหมายทางวัฒนธรรมต่อจังหวัดพิษณุโลกและประเทศไทยโดยรวม ในฐานะชุมชนความทรงจำ โดยมีสถานะเป็นมากกว่า “ประวัติศาสตร์” สอดคล้องกับที่ปีแยร์ โนราหมายเหตุเอาไว้ว่า ความทรงจำเป็นปรากฏการณ์ของอารมณ์ มายาการ และยอมรับเฉพาะข้อเท็จจริงที่สอดคล้องกับความทรงจำชุดนั้น ๆ ความทรงจำวางตนเองลงในบริบทอันศักดิ์สิทธิ์ ในขณะที่ประวัติศาสตร์เป็นกิจกรรมทางปัญญาที่ไม่มีศาสนาโดยเรียกร้องการวิเคราะห์และถกวิพากษ์ (Nora 1989 : 8-9) โครงการศึกษาในลักษณะเดียวกันนี้ยังขยายผลได้กับบุคคลสำคัญในวรรณกรรมร่วมกับความทรงจำแห่งชาติบุคคลอื่นได้ด้วย มีสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช พระยาพิชัยดาบหัก และนายขนมต้ม เป็นอาทิ

ในกรณีนี้ที่เลือกศึกษางานเขียนที่อยู่นอกทำเนียบวรรณกรรม (canon) นอกกระแส

หลัก หรือไม่อยู่ในการรับรู้ของคนในวงกว้าง เมื่อพินิจในมุมมองความทรงจำศึกษาก็พึงตั้งสมมติฐานว่า งานเขียนเรื่องนั้นถูกกีดกันออกไปเพราะเล่าความทรงจำฉบับที่ต่างกับความทรงจำทางการหรือความทรงจำร่วมที่ถูกเล่าซ้ำ ๆ ในวรรณกรรมประเภทเดียวกันหรือไม่ การไม่มีพื้นที่ในโลกวรรณกรรมของความทรงจำเรื่องนั้นต่างกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ความทรงจำอื่นหรือไม่ เช่น มีอนุสาวรีย์และพิธีกรรมรำลึกแต่ไม่มีวรรณกรรมที่เขียนถึงเหตุการณ์นั้น ๆ แน่แน่นอนว่า ในขณะที่เดียวกัน วรรณกรรมก็อาจทำหน้าที่เป็นอนุสาวรีย์ของเหตุการณ์ที่ไม่มีการสร้างอนุสาวรีย์ให้ก็เป็นได้ ในกรณีที่เหตุการณ์หรือความทรงจำดังกล่าวไม่ถูกรวมอยู่ในความทรงจำแห่งชาติ เพราะการเผยแพร่ให้เห็นศักยภาพในการเล่าความทรงจำที่ไม่ถูกบอกเล่ามาก่อนก็เป็นพันธกิจของความทรงจำศึกษาเช่นเดียวกัน (Rigney 2016 : 73)

ประเด็นนี้จึงเกี่ยวข้องกับบทสนทนาเรื่องความทรงจำพื้นถิ่นอันเป็นคู่ตรงข้ามของความทรงจำทางการ ที่นักวิชาการให้ความหมายว่าเป็นการมองเห็นความเป็นจริงจากประสบการณ์ตรงในชุมชนเล็ก ๆ ที่มีชุมชนจินตกรรมระดับชาติ ความทรงจำพื้นถิ่นส่วนใหญ่เป็นความทรงจำของชนธรรมดาที่มีความหลากหลายโดยหลอมรวมปัจเจกบุคคลจากตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมทั้งหมดทั้งหมด (Bodnar 1992 : 14, 16) ยกตัวอย่างจากนวนิยาย *จุงกิงเช็กซ์เพรส* ในการศึกษาของหัตถถาญจน์ อารีศิลป์ (2016) หากใช้มโนทัศน์ความทรงจำพื้นถิ่นเข้าไปจับอาจนำไปสู่การขยายผลในการศึกษานวนิยายเรื่องนี้โดยตั้งคำถามว่า ความทรงจำสงครามโลกครั้งที่สองที่ตัวบทหรือพื้นฐันขึ้นมาปะทะประสานกับความทรงจำทางการของรัฐอย่างไร เพราะในตัวบทนำเสนอการปะติดปะต่อของตัวบทความทรงจำจากหลายแหล่งทั้งความทรงจำในจังหวัดลำปาง ความทรงจำทางการของไทย และความทรงจำข้ามชาติจากประเทศญี่ปุ่น

ทั้งนี้หากพินิจในกรอบที่แคบลงอาจตั้งคำถามว่า ความทรงจำในนวนิยายเรื่องนี้ปะทะประสานกับความทรงจำว่าด้วยสงครามโลกครั้งที่สองภายในจังหวัดลำปางอย่างไร คนลำปางจดจำสงครามโลกครั้งที่สองอย่างไร อยู่ในหลักสูตรสถานศึกษาท้องถิ่นหรือไม่อยู่ในพื้นที่ความทรงจำใด ๆ ของจังหวัดหรือไม่ หากไม่มีก็จะนำไปสู่ข้อวินิจฉัยที่ว่า *จุงกิงเช็กซ์เพรส* กำลังทำหน้าที่ในฐานะพื้นที่ความทรงจำที่กู่คืนความทรงจำที่สาบสูญ แต่ที่ต้องคิดต่อไปก็คือว่า ศักยภาพของนวนิยายเรื่องนี้ในการวิพากษ์ความทรงจำทางการทำได้มากน้อยเพียงใด วรรณกรรมเรื่องนี้ถูกใช้อย่างไรในชุมชนความทรงจำทั้งในระดับ

ท้องถิ่นหรือในระดับชาติ ถ้าไม่มีหรือมีน้อยก็อาจอธิบายจากมุมมองความทรงจำศึกษาได้หรือไม่ว่าเป็นเพราะนำเสนอความทรงจำที่สมควรถูกลืมคือ โสภณัชชาชาติระหว่างสงคราม และเหตุผลที่ถูกลืมนั้นก็เพราะพวกเธอเป็นอื่นทั้งในฐานะคนต่างชาติและเป็นอื่นต่อความทรงจำแห่งชาติที่เพิกเฉยต่อความทรงจำพื้นถิ่นเหล่านี้ ยิ่งไปกว่านั้น การเล่าเรื่องในลักษณะที่เป็นการปะติดปะต่อของความทรงจำหลายชุดก็ยังอาจอธิบายได้ด้วยว่า ตัวบทวางตนเองในฐานะความทรงจำพื้นถิ่นจึงไม่สมาทานขนบการเล่าของ “นวนิยายอิงประวัติศาสตร์” เรื่องอื่น ๆ ที่บอกเล่าความทรงจำที่มีพื้นที่ในความทรงจำแห่งชาติ หรือการเล่าเรื่องที่เป็นเส้นตรงแบบที่ใช้เล่าความทรงจำทางการในแบบเขียน

ความสรุป

บทความได้ประมวลการศึกษา “วรรณกรรมกับประวัติศาสตร์” ในฐานะ “สาขาวิชาย่อย” หรือ “ศาสตร์แขนงย่อย” (sub-discipline) ที่มีพื้นที่ทั้งในวรรณกรรมศึกษาและประวัติศาสตร์ศึกษา โดยพยายามชี้ให้เห็นว่า ความทรงจำศึกษาในฐานะสหวิทยาการที่กำลังเติบโตในประชาคมวิชาการโลกจะมีส่วนอย่างไรในการขยายขอบเขตความคิดให้แก่สาขาวิชาย่อยนี้ แน่แน่นอนว่า โครงการศึกษา “วรรณกรรมกับความทรงจำ” ย่อมไม่เหมือนกับ “วรรณกรรมกับประวัติศาสตร์” ที่ผู้ศึกษามีแนวโน้มที่จะมองว่าประวัติศาสตร์มีสถานะเป็นศาสตร์สถาปนาที่มีวิธีวิทยาเป็นของตนเอง ในขณะที่ความทรงจำศึกษายังมีพื้นที่เปิดกว้างให้ผู้ศึกษาเรียนรู้จากศาสตร์หลากหลายสาขาวชิชาดังปณิธานของสมาคมความทรงจำศึกษาที่ประกาศเมื่อ ค.ศ. ๒๐๑๖ และตัวอย่างที่ได้แสดงให้เห็นแล้ว

ข้อได้เปรียบของการศึกษาวรรณกรรมผ่านมุมมองความทรงจำศึกษาคือ ผู้ศึกษาจะถูกพาออกจากการจลจลกับตัวบทไปสู่การทำงานภาคสนาม เช่น การรวบรวมประวัติศาสตร์บอกเล่า การเยี่ยมชมพื้นที่ความทรงจำต่าง ๆ เช่น อนุสาวรีย์ พิพิธภัณฑสถาน การเข้าร่วมพิธีกรรมรำลึกของเหตุการณ์หรือบุคคลที่เกี่ยวข้องกับตัวบทที่ศึกษา เพราะความทรงจำคืออดีตที่ยังคงมีชีวิตโดยอาศัยพื้นที่ความทรงจำต่าง ๆ กล่าวให้ถึงที่สุดคือโครงการศึกษาวรรณกรรมกับความทรงจำอาจมีสถานะเป็นพื้นที่ความทรงจำได้เช่นกันเมื่อเผยแพร่ออกไปในวงกว้างและถูกผูกโยงเข้ากับเครือข่ายของพื้นที่ความทรงจำอื่น ๆ เพราะทั้งวรรณกรรมและวรรณกรรมศึกษาในฐานะสถาบันก็มีศักยภาพในฐานะสถาบัน

ความทรงจำ เช่นเดียวกับที่ผู้ศึกษาทุกคนต่างสังกัดอยู่ในชุมชนความทรงจำชุมชนใด ชุมชนหนึ่งหรือมากกว่าหนึ่งอยู่แล้ว นับตั้งแต่เริ่มถูกขัดเกลาด้วยความทรงจำทางการผ่านระบบการศึกษา

บรรณานุกรม

กฤตวิทย์ ดวงสร้อยทอง. **วรรณกรรมประวัติศาสตร์**. สงขลา : โครงการบริการวิชาการ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ สงขลา, ๒๕๒๑.

จุฬารัตน์ ดำรงวิถียรธรรม. **ถั่งแดง : การซ่อมสร้างประวัติศาสตร์และความทรงจำ หลอนในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๙.

ชาญวิทย์-นิมิตร เกษตรศิริ. **บ้านโป่ง กับ พ่อและแม่ : ครั้งหนึ่งนานมาแล้ว**. กรุงเทพฯ : ม.ป.ท., ๒๕๕๗. (จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสการเสวนาย้อนรอยประวัติศาสตร์ ห้องถิ่นรำลึกสงครามมหาเอเชียบูรพา “วิกฤตการณ์บ้านโป่ง ๒๔๘๕ เหตุการณ์ วัดดอนตูม” ๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗).

ตรีศิลป์ บุญขจร. **“พัฒนาการวรรณคดีศึกษาในประเทศไทย.”** ใน **สถานภาพไทยศึกษา : การสำรวจเชิงวิพากษ์**, ๓๔๗-๔๓๒. ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และคณะ, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๑.

ธงชัย แซ่เจี๋ย. **“นวนิยายเรื่อง มีเมฆบ้างเป็นบางวัน : การพินิจด้วยกระบวนการทัศน์หลังอาณานิคม.”** ใน **เอกสารประกอบการประชุมวิชาการระดับชาติ เครือข่ายประวัติศาสตร์ มานุษยวิทยา และสังคมวิทยาภาคใต้ ครั้งที่ ๒ “ศาสตร์แห่งการจำ ศิลป์แห่งการลืม” เล่ม ๑**, ๒๔๙-๒๗๐. ฌัก เสรีรักษ์ และคณะ, บรรณาธิการ. ปัตตานี : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, ๒๕๕๙.

ธงชัย วินิจจะกุล. **วิธีการศึกษาประวัติศาสตร์แบบวงศ์วิทยา (Genealogy)**.

๘๐ นันทนัย ประสานนาม

กรุงเทพฯ : โครงการวิจัยเสริมหลักสูตร, คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์, ๒๕๓๔.

ธงชัย วินิจจะกุล. “การศึกษาประวัติศาสตร์แบบ postmodern.” ใน **ลิมโคตรเหง้าก็เผา
แผ่นดิน**, ๓๕๑-๓๙๐. กาญจนี ละเอียดศรี และ ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ,
บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ : มติชน.

ธนาพล อิวสกุล. “หนังสือต้องห้าม ความรู้ที่ถูกจองจำ.” **สารคดี**. ๒๒, ๒๖๐ (ตุลาคม
๒๕๔๙) : ๑๓๔-๑๗๔.

ธนาวิ โชติประดิษฐ. “แผ่นดินไทยได้ร่มพระบารมี : อนุสาวรีย์อันเนื่องมาแต่การต่อสู้กับ
คอมมิวนิสต์ในภาคเหนือตอนบนกับปฏิบัติการสร้างความทรงจำของรัฐไทย.” ใน
**เอกสารประกอบการประชุมวิชาการระดับชาติ เครือข่ายประวัติศาสตร์
มานุษยวิทยา และสังคมวิทยาภาคใต้ ครั้งที่ ๒ “ศาสตร์แห่งการจำ ศิลป์
แห่งการลืม” เล่ม ๑**, ๒๘๙-๓๐๓. ผนัก เสรีรักษ์ และคณะ, บรรณาธิการ.
ปัตตานี : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์,
๒๕๕๙.

นพพร ประชากุล. **ยอกอักษร ย้อนความคิด เล่ม ๒ : ว่าด้วยสังคมศาสตร์และ
มนุษยศาสตร์**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อ่านและวิภาษา, ๒๕๕๒.

นันทวัลย์ สุนทรภาระสถิตย์. **เรื่องสั้นบันทึกเหตุการณ์ทางการเมือง ๑๔ ตุลาคม
๒๕๑๖ และ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาภาษา
ไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

นันทวัลย์ สุนทรภาระสถิตย์. “เรื่องสั้นบันทึกเหตุการณ์เดือนตุลา : ทิวทัศน์ระหว่าง
ประวัติศาสตร์และวรรณกรรม.” ใน **เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการ
เวทีวิชาการเพื่อเสนอผลงานและรายงานการวิจัยประจำปี ๒๕๔๘**, ๕๓-
๖๘. นครปฐม : คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร.

นัยนา ครุฑเมื่อง. **นวนิยายอิงประวัติศาสตร์ล้านนา : ภาพสะท้อนการเมืองและ
สังคม**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวรรณคดีเปรียบเทียบ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. **ชาติไทย เมืองไทย แบบเรียนและอนุสาวรีย์ : ว่าด้วยวัฒนธรรม,
รัฐ และรูปการจิตสำนึก**. กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๓๘.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. **ว่าด้วยการเมืองของประวัติศาสตร์และความทรงจำ.** กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๔๕.

_____ . **ประวัติศาสตร์ชาติ ปัญญาชน.** กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๔๘.

บุญยงค์ เกศเทศ. **วรรณกรรมประวัติศาสตร์.** กรุงเทพฯ : อักษรบัณฑิต, ๒๕๒๐.

ปฐมพงษ์ สุขเล็ก. **สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช : เรื่องเล่าและการประกอบสร้างความหมาย.** ปริญญาานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๕.

ประคอง เจริญจิตรกรรม. **การศึกษานวนิยายอิงประวัติศาสตร์ไทยระหว่าง พ.ศ. ๒๔๙๐-๒๕๒๕.** กรุงเทพฯ : โครงการวิจัยเสริมหลักสูตร คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๗.

ประคอง เจริญจิตรกรรม. **“วรรณกรรมไทยกับสงครามโลกครั้งที่ ๒.”** **วารสารธรรมศาสตร์.** ๑๗, ๒ (๑๙๙๑) : ๖-๑๓.

ประสิทธิ์ กาพย์กลอน. **วรรณกรรมประวัติศาสตร์.** พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๒๘.

เปรมฤดี กิรวาทิ. **“ความตายของ จรัล มโนเพ็ชร : ความทรงจำและกิจกรรมรำลึกในสังคมล้านนา.”** **วารสารสังคมศาสตร์.** ๒๑, ๒ (๒๕๕๒) : ๒๔๕-๒๗๕.

พวงทิพย์ เกียรติสทกุล. **ทางรถไฟสายใต้ในเงาอาทิตย์อุทัย.** นครปฐม : โครงการตำราและหนังสือ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๔.

พัชนียา บุญนาค. **คติชนเกี่ยวกับขุนแผนในจังหวัดกาญจนบุรีและสุพรรณบุรี.** วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

มารศรี สอทิพย์. **เรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับสมเด็จพระนเรศวรมหาราช : กลวิธีการเล่าเรื่องกับการสร้างภาพลักษณ์.** วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต สาขาภาษาไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒.** กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๖.

รินนา ทากุดเรือ. **พิพิธภัณฑสถานในจังหวัดกาญจนบุรี : การสร้างพื้นที่และความทรงจำ.** วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขามานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๘.

๘๒ นันทนัย ประสานนาม

ว.วินิจฉัยกุล. ปากไก่อวรรณกรรม. กรุงเทพฯ : ดอกหญ้า, ๒๕๓๗.

วรารัตน์ สุขวัญณี. การศึกษาวิเคราะห์นวนิยายอิงประวัติศาสตร์สมัยกรุงศรีอยุธยา.

วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวรรณคดีไทย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๑.

วิศิธา อนันตโท. กวีนิพนธ์ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ และ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๙. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

วันชนะ ทองคำภา. ภาพตัวแทนของสมเด็จพระมหาธรรมราชาในวรรณกรรมไทย. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ. ความมกยย้อนของอดีต : พิพิธนิพนธ์เชิดชูเกียรติ พลตรีหม่อมราชวงศ์ศุภวดี เกษมศรี. กรุงเทพฯ : ม.ป.ท., ๒๕๓๗.

สมเกียรติ วันทะนะ. “ ‘สังคมไทย’ ในมโนภาพของสำนักคิดไทยสมัยใหม่.” *จดหมายข่าวสังคมศาสตร์*. ๑๐, ๔ (๒๕๓๑) : ๙๑-๑๑๔.

สาลินี มานะกิจ. “บทกวีวรรณคดีในนวนิยายอิงประวัติศาสตร์.” *ตำราวิชาการ*. ๑๕, ๒ (๒๕๕๙) : ๒๗๙-๓๑๐.

สุพรรณิ กาญจนัชฐิติ. “เสรีไทยกับสงครามมหาเอเชียบูรพา : ภาพสะท้อนจากนวนิยาย.” *ภาษาและหนังสือ*. ๑๗, ๒ (๒๕๒๗-๒๕๒๘) : ๔๙-๗๒.

สุภิญญา ยงศิริ. การศึกษาเชิงวิเคราะห์นวนิยายอิงประวัติศาสตร์สมัยรัตนโกสินทร์. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

สุมาลี บำรุงสุข และสุภิญญา บำรุงสุข. “ประวัติศาสตร์บอกเล่ากับการเรียนการสอนวิชาประวัติศาสตร์.” ใน *जारอดีต : รวบรวมบทความทางวิชาการประวัติศาสตร์ไทย*, ๑-๑๔. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กึ่งหัน, ๒๕๓๖ (จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกในวาระเกษียณอายุราชการ ศาสตราจารย์วิลาสวงศ์ พงศ์บุตร).

อรอุษา สุวรรณประเทศ. สมเด็จพระนเรศวรมหาราช : พลังขับเคลื่อนเบื้องหลังประชาชาติ. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาคติชนวิทยา มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๕๒.

อภิรักษ์ ชัยปัญหา. วิเคราะห์นวนิยายอิงประวัติศาสตร์การเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๒. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๖.

อังกูร หงษ์คนานุกเคราะห์. เรื่องเล่าจากสหาย : รูปแบบและการปรากฏตัวของความทรงจำร่วมจากชุมชนอดีตแนวร่วม พคท. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขามานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๒.

อิรวดี ไตลังคะ. “ว่าด้วยเรื่องเล่าเชิงประวัติศาสตร์ : ลักษณะของวรรณคดีในประวัติศาสตร์นิพนธ์.” ใน *วิวิธมาลี*, ๓๕-๔๖. กรุงเทพฯ : ภาควิชาวรรณคดี คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๗ (พิมพ์เป็นมูทิตาคารวะในวาระเกษียณอายุราชการ รองศาสตราจารย์บุพร แสงทักษิณ พ.ศ. ๒๕๔๗).

อาทิตย์ เจียมรัตตัญญู. “ ‘นักเรียนฟิลิปปินส์’ ในทัศนะวิจารณ์ของชนชั้นนำไทยต่อนักเรียนนอกก่อนสงครามมหาเอเชียบูรพา.” *ชุมทางอินโดจีน : เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ปริทัศน์*. ๔, ๗ (กรกฎาคม-ธันวาคม ๒๕๕๘) : ๕๕๙-๕๗๔.

อาทิตย์ ศรีจันทร์. “ ‘กวีวิวัฒน์’ : ความทรงจำและการเมืองของความทรงจำเรื่องการเมืองไทย พุทธศักราช ๒๕๕๗ ในกวีนิพนธ์.” ใน *เอกสารประกอบการประชุมวิชาการระดับชาติ เครือข่ายประวัติศาสตร์ มานุษยวิทยา และสังคมวิทยาภาคใต้ ครั้งที่ ๒ “ศาสตร์แห่งการจำ ศิลป์แห่งการลืม” เล่ม ๒*, ๓๗๕-๓๙๕. ผนึก เสรีรักษ์ และคณะ, บรรณาธิการ. ปัตตานี : คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, ๒๕๕๙.

แอนเดอร์สัน, เบเน. *ชุมชนจินตกรรม : บทสะท้อนว่าด้วยกำเนิดและการแพร่ขยายของชาตินิยม*. บรรณาธิการ แปลโดย ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๕๒.

Areesilp, Hattakarn. “Life during Wartime and Memories of World War II in the Thai Novel, *Chungking Sexpress*.” *Asian Review* 29, 1 (2016) : 29-54.

Bodnar, John. *Remaking America : Public Memory, Commemoration, and Patriotism in the Twentieth Century*. Princeton : Princeton University Press, 1992.

- Brown, Adam D. et al. "Is an Interdisciplinary Field of Memory Studies Possible?." **International Journal of Politics, Culture, and Society**. 22, 1, (Special Issue : June 2009) : 117–124.
- Confino, Alon. "Collective Memory and Cultural History : Problems of Method." in **Historiography : Critical Concepts in Historical Studies Volume IV**, 263–283. Robert M. Burns, ed. London and New York : Routledge, 2006.
- King, Ross. **Heritage and Identity in Contemporary Thailand : Memory, Place and Power**. Singapore : NUS Press, 2017.
- Musikawong, Sudarat. **Mediating Memories of the 1970s in Thai Cultural Production**. Doctoral dissertation in Sociology, University of California, Santa Cruz, 2006.
- Nora, Pierre. "Between Memory and History : *Les Lieux de Mémoire*." **Representations**. 26 (Special Issue : Spring 1989) : 7–24.
- Olick, Jeffrey K. "Sites of Memory Studies (*Lieux des études de mémoire*)." in **Routledge International Handbook of Memory Studies**, 41–52. Anna Lisa Tota and Trevor Hagan, eds. Oxford and New York : Routledge, 2016.
- _____, Aline Sierp and Jenny Wstenberg. "The Memory Studies Association : Ambitions and an Invitation." **Memory Studies**. 10, 4 (2017) : 490–494.
- Rigney, Ann. "Cultural Memory Studies : Mediation, Narrative, and the Aesthetics." in **Routledge International Handbook of Memory Studies**, 65–75. Anna Lisa Tota and Trevor Hagan, eds. Oxford and New York : Routledge, 2016.
- Southgate, Beverley. **History Meets Fiction**. London and New York : Routledge, 2014.
- Winichakul, Thongchai. "Remembering/Silencing the Traumatic Past : The Ambivalent Memories of the October 1976 Massacre in Bangkok." in **Cultural Crisis and Social Memory : Modernity and Identity in Thailand and Laos**, 243–283. Shigeharu Tanabe and Charles F. Keyes, eds. London : Routledge Curzon, 2002.